

لاہور

پنجابی ادب

صوفی تبسم ۔ حکیم ناصر
عبدالحمید اس

مل ۵۰ پیسے

نجم حسین سید

ہیر وارث شاہ — نقل دا روپ

کتاباں وچوں کتاب وارث دی ہیر اے۔ ایس کر کے جیہیں پئی مغربی پاکستان تے شمالی ہندوستان وچ گھر گھری گھنڈیاں ہنڈھیاں ایہدیاں دستاں چیندیاں نیں۔ تے مذہبی کتاباں چھڈ کے ہور کسے کتاب دی اینی ورتوں نہیں ہوندی۔ سگوں ایس کر کے پئی ایہناں گلاں دے ہوندیاں شکیاں جے شہر دی کسے دکان تے لبھن جاؤ تاں دکاندار تہاڈے مونہہ ویکھے تے رہ گئے دا وقت وے گھر وچ نظریں پے جاوے تے تسی ایہدا مونہہ پئے ویکھو۔ شہراں وچ گھٹ لوکاں نے ہیر نوں کتاب دی شکل وچ ویکھیا اے۔ ساڈے ملک وچ ہیر بارے کھوج پڑچول تے جو بے سو ہے کجھ چر پہلاں تاں باہر وچ کوئی نسخہ ای ریہوں لبھیر نہیں سی لبھدا۔ ایہناں ساریاں گلاں دے پچھے ساڈے اندرے دیس دی تاریخ مونہہ بولی بیٹھی اے تے ایہ گھنڈ کھلیاں ہو کے ای لاپئے تاں لبھدے نیں۔ ایس دیس جیہڑی گل میں کرنی سی اوہ ایہہ اے پئی ایہناں لوکاں ہوندیاں دی وارث نوں پڑھن سنن والیاں دی کسے تھوڑ نہیں ہوئی۔ جے تھوڑ ہے تاں ایس گل دی پئی ہیر نوں پڑھن سنن والیاں دے چوہڑے تے چار چپے بیٹھے وڈے بچے ہوئے نیں اوہناں وڈیاں توں وکھ ہو کے پڑھن والا لئی وِرلا ای نظر پیندا اے۔ عام تاں ہیر نوں اک حکایت پریت کہانی سمجھیا جاندا اے۔ پر اک وی وڈا پڑھیا لکھیا کتنی چٹا اے پئی اصل وچ وارث سلوک دیاں رمزاں دا وڈیرا کیتا سی جیہنوں عاماں لوکاں قصہ کر چھڈیا اے۔ اک تیجا دھڑا اوہناں سیانیاں دا اے جیہڑے آکھدے نیں پئی وارث اصلوں اصلی کہانی ساہیں لوکاں نوں چنگے ورتارے تے نیک سبھا دی مت دتی اے۔ تے سانجھے ویہڑے دے پریاں قاتل دی نکیا کیتی اے۔ ایہہ گل وکھری اے پئی ایس دھڑے دے سیانے دی اپنے بچیاں نے بھتاں وچ ہیر رہیاں سنگھدے ہون۔ اک رنگ پر لجیر سیانا دھڑا اوہ اے جیہدی نظر وچ ہیر اک وڈی تے سنگھنی جنگل اے جیہدے وچ ہر وچار تے ہر جذبہ لُکھ چھپ جاندا اے۔ وارث پریت کوئی دی اے تے ساک دی تے اخلاق دا پرچارک وی تے ہور بہت کجھ وی۔ اوہنے ہر سبھا دی وڈیائی کرن لئی ہیر لکھی سی۔

وارث بارے ایہناں وکھو وکھ سوچاں دے سبب کھوجی بیٹھو تے اک وکھرا مضمون لکھیا جا سکدا اے۔ پر اک گل صاف اے پئی ایہناں ساریاں سوچاں وچوں کوئی وی وارث دی ہیر دے اصلے نوں نہیں اپڑدی۔ بس باہروں باہر ہم پھرا کے لنگھ جاندیاں نیں۔

ہر دھڑا اپنیاں سوچاں ساراں دے پڑانے پچھے مونہہ رکھی بیٹھا اے تے ہیر نوں ایس بجیا وچ ڈوبدو

جتن پیا کردا اے۔ سدی سوکھی جیہی گل سی پئی ہیر دے اپنے اصلے نوں گوہ نال ویکھیا جاوے اوہ ہن ڈاڈھی اوکھی ہو گئی اے۔

ویکھن نوں ہیر دی نکی کہانی نہیں سگوں ایہدا نقشہ اکا ای اے جیہیں پرانیاں پریت کہانیاں دی ریت ٹُری ہوندی اے۔ پیار وچ پھلیا پتر ہیو دے من پچھوں بھرا بھرجائیاں دے سلوک دا اکیا گھروں نکل ٹُر اے تے دریا پار ہیر دی دیوی نال اکھاں جا لاوندا اے۔ کڑی دے ماپے کڑی دی بانہہ نال پیپے والیاں دے ہتھ پھڑا اِن۔ تے عاشق لاؤ دی لج پالن لئی دیس ٹپ کے کڑی دے گھر جا اپڑدا اے۔ تے کڑی اوہدے نال ای اے۔ تے اگوں اڈھالے دا انت دواں دی موت۔ پریت کہانی دے ایس پرانے تے ڈھیر جانے نقشے نوں ای خالی ویکھو تے وارث نوں پڑھن سنن والیاں ساریاں دھڑیاں دے وچار ورتارے ایہدے پد کے ویکھ لوو۔ ٹھیک ای جاپن گے۔ پر ویکھن والی گل ہتے ایہہ اے پئی وارث دی ہیر لرا ایہہ نقشہ ایہہ نقشہ تاں وارث دے ہتھ وچ مصالحہ سی۔ وارث دا کمال تاں اوہ اٹکل اے جیہدے نال وارث ایس نقشے مطلب لئی ورتدا اے۔

وارث دی ہیر اے تے شاعر نے ایس نقل دے اُسارے وچ ڈھنگ ایہہ ورتیا اے پئی بندے دے اک وچار نوں اوہدے وچار نال اک جذبے نوں دوجے جذبے نال، گونہہ دیاں اُچیاں بولاں نوں ڈھڈ دیاں لُڈ ویاں گجھاں دے ورتارے نوں اندر دے کھلارے نال انج بھڑایا جاوے کہ اوہدے نال دو آوازاں جیہی اک تاں … دی اُچی اگھڑدی آواز جیہڑی سنن والے نوں اکھوواری پھڑ کے ہلون دیندی اے تے دوجی دکھ دلی آواز جیہڑی ہولی ہولی پرچھاویں وانگوں بندے دے اندر ڈھلدی جاندی اے۔ انج لگدا اے جیویں وارث دی اوہدی سوچ دا ای اک پکھ ہووے۔

جتنے بندے … وچار اوہدے ظاہر باطن اوہدے ویہڑے دے سانجھ والے تے لکے روپ اکو وچ پھڑدے نیں اوہناں ای اوہدے گل کرن دے ڈھنگ، اوہدیاں سیتاں تے اوہدے جاندے دے رنگ دی اک وِدے نیں۔ ہتے سکے تاں ایہہ ٹاکرے تاں کھلیاں رنگاں وچ صاف پئے لبھدے نیں پر بہتا وارث ایہناں نوں گجیاں ای رکھدا اے جیس دشل وچ وارث ہیر تے رانجھے نوں وساوندا اے اوہدا ناں پیسے تے نخے گونتا دا اے ہیر رانجھے دے ودالے دا کوئی وی اپنے نفے گھٹے توں وکھ ہو کے نہیں سوچدا۔ کیہ یار چاری، بندے دے ہر نکے وڈے سنبندھ دا گنڈھ تے اخیر ایہو اصول اے پئی ہر قبل وچ اپنا پلہ بھاری رہے۔ ہر کوئی اپنا کم کڈھنا تے تورنا چاہیدا اے۔ تے جس ویلے مطلب نکل آوے اوس ویلے سنبندھ توڑ دیاں تے اوہدیں جیہی ڈنگی پھرنا چاہیدا اے۔ وارث دی دنیا وچ ہر بندہ دوجے

دا گل اک عام ہتھیار توں ودھ نہیں پاندا - دوجا وڈا قانون ایس وستوں دا اے دھونس - جیہڑا وچار بندے دے اپنے مطلب لئی چنگا ہووے اوہنوں اوہ کل خدائی واسطے ٹھیک جاندا اے تے اوہنوں کل خدائی اُتے لاگو کرن نوں اپنا حق سمجھدا اے - تے جیہڑا وچار ایہدے مطلب نال نگر: کھیڑا ہووے اوہدی اوہ کسے حال وی منتا ہوندی نہیں ویکھ سکدا -

پر دھونس دے نال وارث دی وسوں جھوٹھ دا وی پالن کردی اے - ہر پدھر تے ہر روپ وچ اپنے نیویں جیہے مطلب لئی اچیاں اچیاں گلاں وچ ولیٹ کے اگے کرن والے بندے ڈھیر لبھدے نیں - جیہناں گلاں دی منافقائی وچ چنگی ہوندی آکھدی اے - اپنے مطلب لئی اوہناں نوں ہر ویلے مونہہ دھریا جاندا اے - پر ایسے ڈھول دا پول تے وارث دی تقل دیاں چوبھاں کھولسیاں نیں -

نظم دی پچھان تے چل پئی وچ وارث ساڈی تخت ہزارے کرڈا اے - تے موجو چودھری دے گھر نال ساڈا ٹاکرا کراوندا اے -

اک تخت ہزاریوں گل کیجے جتھے رانجھیاں رنگ مچایا اے
چھیل گھبرو مست البیلڑے نیں سندر اک تھیں اک سوایا اے
کیہی صفت ہزارے دی آکھ سکاں گویا بہشت زمین تے آیا اے
موجو چودھری پنڈ دی پاندھ والا چنگا بھائیاں دا سردار آیا
اٹھ پتر دو بیٹیاں تس دیاں سن وڈا بڑا تے پروار آیا
بھلی بھائیاں وچ پرتیت اُسدی منیاں چوترے اتے سرکار آیا

وددھوں ویکھیں توں ایہہ تصویر تخت ہزارے دی کیہی من کھچویں اے - ڈاڈھا سوکھا تے کھلے سبھا والا وسیبا اے حیاتی وچ ٹوہر دی اے تے موہیں دی - موجو چودھری دا باغ پروار وسدا رسدا اے تے سارا پنڈ قبیلہ اوہدی چھتر چھاں ہیٹھ موجاں پیا ماندا اے - تکدی ایہہ پکی تخت ہزارہ کیہ اے بہشت بھوں تے ڈھس آیا اے - پر ایہہ تصویر بس وددھوں ای ویکھیں جوگی اے جے کول جاؤ تاں ایسے بہشت وچوں شریکے دے ساڑیاں شوکراں کڈھیں چیندیاں نیں - موجو چودھری دی وڈیائیاں والی ہستی اے جیہدے نال حیاتی دا قدر اے تے اوسے دی چھاں ہیٹھ وحیدو دے بھرا نیں -

باپ کرے پیار تے ویر بھائی ڈر باپ دے توں پئے سنگدے نیں
گلے بیہنے مار کے سپ وانگوں اُس دے کالجے نوں پئے ڈنگدے نیں

جانو وارث آپ بہشت بھوں تے آ ڈیوس تے مڑ آپے اوس وچ سپ [illegible] تے - ایہ نال ایہہ بہشت

وچ سپ والی رمز وارث اجیہی اُنگل نال دسدی اے پئی کوئی گیتیوں باجھ دسدی وی نہیں - پر ایہہ ایسے اکو گھنڈی وچ وارث حیاتی بارے اپنے سارے وچار توں سمیٹ گیا اے پگ چگ ساڈی حیاتی دے دوکھ اوہدی کتاب وچ کولو کول دھرے پئے لبھدے نیں - اک تے باہر باہر دا سوہنی شان والیاں لشکدیاں نمریاں والا تے دوجا اندر خانے کوبھے تے ہوچھے پیار دا - ایسے اندرلے پکھ نوں وحیدو دے بھراواں بارے اک سطر وچ تھپیا اے -

ع "وارث شاہ ایہہ غرض ہے بہت پیاری ہور ساک نہ بہین نہ انگ دسے نیں"

ایس سطر دے اخیرلے ادھے وچ آواز اچ کھچدی تے نیچ ڈھیندی اے جیویں وحیدو دے بھراواں جیہے دے ساریاں رس والیاں سدھیاں نوں موہنہ موڑ کے موت ول کر لیا ہووے - آواز دی ایس کھچ تنگ وچ اک اداسی دی رکدی اے گیان دی اداسی -

کہانی دا پورا گیڑ گھنڈ توں پہلاں وارث اک ہور تصویر راہیں اپنے ویہڑے دا مہاندرا دکھاوندا اے - مات کٹن لئی رانجھا اک مسیتے جا وڑدا اے - مسیتاں ملاں قدیم توں رہ بارے پاندھیاں دے سر دا چھت ہوندیاں نیں - وارث جیہڑی مسیتے رانجھے نوں واڑدا اے اوہدی گھڑت بنت دی ہور مثال نہیں تے ورس دی اوستھے اخلاق دیاں پرانیاں چولیاں کتاباں دا ہندا اے - پر وڈے نال تے شان والی ایس مسیت وچ اک گھروں بے گھر راہی دا کوئی قدر نہیں - عمارت دا سوہپن وی ظاہر دا ای اے تے گلاں وی ظاہر داریاں دی اے - اوہنوں رانجھے دا باہرلا حال نہیں بھاوندا نہ اوہدے کپڑے نہ اوہدی ڈھلی نظم دی ایہو جیہی تخت ہزارے والی مڈھلی پڑھی تال بہتی رلدی اے - ایتھے وی وارث پہلوں ظاہر حال دی وددھا چڑھا کے شان دسدا اے تے مگروں اندرلی اصل دی گھنڈی کھول کے کوڑ دے اُچیے اُساں دے نوں مٹھے دے وس پا دیندا اے - ایتھے وارث دی تقل دی اُنگل دا جوہن اے - پہلوں مسیت دی باہری سوبھا ویکھو تے خیال وچ ایہدے نال دی سوچی تصویر اُگھڑدی ای نہیں -

مسجد بیت العتیق مثال آہی خانے کعبیوں ڈول اتاریاں نیں
گویا اقصیٰ دے نال دی جیہیں دوئی شاید صندلی نور اساریاں نیں

پر ایہناں دوواں سطراں نوں نیجھ لا ویکھو - ایہناں دی بنتر وچ ای وارث کجھ اجیہاں سینتاں آن گیا اے جیہناں وچوں ہوجیاں ہوئیاں گلاں کھڑیاں دسدیاں نیں - دوجی سطر وچ "گویا" تے "شاید" دیاں ترکیباں جوڑ کے پہلوں کیتی صفت دے رنگ اُتے چکڑ دا اجیہا چھٹا ماریا اے جیہڑا پکا ہوندیاں دی ڈھیر گوہڑا اے - اگلی اوہو ای اے جیہڑی اگے ویکھ آئے آں -

ع "کیہی صفت ہزارے دی آکھ سکاں گویا بہشت زمین تے آیا اے"

تکاں وچ نیں والی سینت اوہناں تکاں ول اے جیہناں رل کے مسیت اُساری اے - ایس کر کے مسیت دی ایس

سلاہنا وچ اصل سٹ لوکاں دے عام ورتارے اُتے اے جیہڑے دین دیاں باہریاں رسماں ریتاں نبھا کے ساریاں گلاں دی سانبھ لیندے نیں تے باقی عمر ڈاڈھے ریجھے ریجھے پھردے نیں۔ سٹ کرن لئی کوئی دوجی گل نہیں کسے پئی ڈھنگ ای اجیہا ورتیا اے پئی اکو گل وچ سب کجھ آ جاوے۔

جیس ویلے رانجھا مُلاں نال بھڑ پیندا اے تے اوہدیاں بولاں وچوں میت دی ایس سلاہنا دل سینتاں الکدیاں نیں۔

باس حلویاں دی خبر مردیاں دی نال دعائیں دے جیوندے مار دے ہو
شرع چا سرپوش بنایا جے روا دار وڈے گناہگار دے ہو
وارث شاہ آیاں مسافراں نوں چھوچل ہی پئے پکار دے ہو

دوجی سطر وچ سرپوش دا بیت حلوے دی باس دل دی اے تے مردے دی قبر دل دی کیوں نجے سرپوش دوآں نوں ڈھکدا اے۔ شرع دا چھوکا نبھا کے کجھ لکن لئی کم آوندا اے۔ ایہہ اکو رمز وچ دس گیا اے۔ تے جیہڑی سرپوش دی بیتی سانگی ہوندی اے اوہدا سبب وی دس دتا اے۔ اوہ پیار جیہڑا اینٹھ کیتیاں شیشیاں نال اے۔

ایس سارے پدکرے دا وارث گھلا تے مونہہ بھراواں پاسا اُتے کھنڈایا ہویا اے۔ ایہہ پاسا اوس ویلے وچوں اگھڑدا اے جیہڑی رانجھے نے مُلاں دے گل کرن دے ڈھنگ وچ اے۔ پردیسی منڈے نوں دیہاڑ نتاہن لئی ملاں اپنی گھڑی گھڑائی تے بگی زبان دا پورا زور ماردا اے۔ اوہ ڈاڈھی بنا لکا کے گل کردا اے۔

" گھر رب دے مسجداں ہوندیاں نیں ایتھے غیر شرع ناہیں وڑییے اوئے
کتا اتے فقیر پلیت ہوندے نال دُرّیاں دے بنھ ماریے اوئے
نیماں کھڑا ہووے تاں پاڑسٹیے لمباں ہوئے ودھ تاں ساڑییے اوئے
وارث شاہ خدا دیاں دشمناں نوں دُرّیاں کُتیاں وانگ دُرکاریے اوئے

ایس کلام دا جاندا پیا دسدا اے پئی ملاں دا دیکا تاں جیہڑا ہے سو ہے شاعر دا اصل مطلب مُلاں ہوراں دے اصل دی نقل بناون دا سی۔ پر ایہہ نقل پوری رانجھے دے جواباں نال ہوندی اے۔ رانجھا اپنے جواباں وچ کسے ملاں دا سانگ لاندا اے تے کدی چُھل مار کے اوہنوں اجیہاں لُکن والیاں پچھاں پچھدا اے۔

" ساڈوں دس نماز ہے کاس دی جی کاس نال بنا کے ساریا نیں"

ایس سطر دی تُک ساڈوں مرسیت دی سلاہنا والیاں سطراں دل کھڑدی اے تے اگے شاعر تک دیاں ساریاں گلاں نوں اک ودھ نال گُندھدا تُریا جاندا اے۔ ایتھوں گل کے جہناں دے کُندھے ول آ کے تاں وارث اپنے وسیبے

دی اوہو تصویر اک ہور رنگ وچ وکھاوندا اے۔ ننھے کھکھے دی کھیڈ اُتے تُن توڑی جیہڑے پردے پئے ہوئے سن اُنّاں طراح آن کے اوہ دی لاہ سٹے نیں۔ اُتّوں طراح اپنی اندرلی نیت اتے نہ وچھوڑ دے بھراواں والے اُتّے اتے سٹے بولاں دے پردے پاوندا اے۔ تے نہ شرع والے سرپوش دی محتاجی کردا اے ایتھے وارث اپنے دیسے نوں ننگیاں کر کے ساڈے ساہویں کھلیاردا اے تے اسی کدی ایس ننگ منگی تصویر نوں ویکھنے آں تے کدی اوہناں پردیاں نوں جیہڑے پہلاں تے ہاسے مٹھے دیاں بھجّاں نال ہلسے سرکدے سن تے ہُن اُکا لتھ کے ای پراہنہ پئے ہوئے نیں۔

لڈن دی وڈی خوری تے ہوڑ مار دی کھٹی نوں کوئی شک نہیں اوہنوں بہنا کم کردیاں کسے سوہنے مجھوڑ نوں مونہہ دھرن دی لوڑ نہیں۔ اوہدا وہ جھاں دیاں بھجلاں لگے پئے سب دے پردیسیاں تے پاندھیاں نال اے تے اوہ بنا دل ولیٹ دیہں اوہناں نال جیہیں چاہے ورت سکدا اے۔

لڈن دی تصویر وارث اکو سطر وچ کھچ دتی اے۔

" وارث شاہ میاں لڈن وڈی کھیں کپا شہر دا لدیا باتیاں تے"

ایس تصویر وچ دو رمزاں ہن اک پاسے دی تے دوجی شہر دی گھلی دی۔ ہوراں دی رت دے لگے لگے گھٹ کھچ کے پتا گھر بھرن لئی ایہہ دووے اکو ہن۔ تے اپنی کم دا پھل دواں دے نصیب نہیں ہوندا۔ فیر شہر دی مٹھاس اک پاسے تے کھی دا ڈنگ دے لڈن دی جیب دی لرزتن دووے پاسے۔ فرق ایہو اے پئی جیہڑی گل کھیر وچ قدرت دا کم نظر آوندی اے اوہو پاسیئے وچ وڈا اوگن بن کے دسدی اے۔ وارث بندے دے کوجھ نوں قدرت دے کم دے نال رلا کے اوہنوں ساویاں کرگیا اے تے اپنی کیتی سٹ دے چوٹ نوں اپنے وچار دی مون نال ڈیل گیا اے اکھاں نچ ای لُکا اے جیویں اوہنے لڈن دی شکل وچ پاسے ایہیں ہیلی جیہی نگر ای کیتی ہووے۔

لڈن دے ٹاکرے توں عقدہ ای پہلوں نظم دی اوہ مشہور پڑی آوندی اے جیہدے اندر وارث اپنی دستوں وچ پڑھدا وی ہنر وکھایا اے۔ دنیا دی شاعری دی تاریخ وچ سدا چیتیاں وچ رکھے جاون والیاں بولاں وچوں اِکل نیں۔

" بجھی چوکری نال جان ٹُٹے پاندی پچیاں دُدھ دے ورچ معنیاں نیں"

وارث دی ایہہ سویر دی ہیش چھتے وچ کھی دہی والی سویر اے۔ ایس سویر وچ اچھا کوئی نہیں۔ اک عام دیکھی ورتی اے۔ تے ایہو ای ایس نقشے دا اصل گُن اے۔ وارث جیون دیاں عام گھروکی گلاں نوں بالاں لفظاں دی اک سطر وچ پروندا اے تے ایہہ پروندا اے پئی ایہناں عام گلاں دے گچھے وچ گُن رلکدا دسدا اے۔ گھراں وچ چُھپکے پکھیرواں دیہاں وچ جاندے پاندھیاں تے گھراں وچ کئی گبھروں زنانیاں وچ چڑھدے سورج دا اُدّم اے۔

اچھا اُدم پچھلے بندے دے اپنے کم تے لوکائی دے کم تے قدرت دے کم نوں اک اَٹ سنبندھ وچ بنھ کے اک کر چھڈیا اے۔ پر اجے ایہ سنبندھ ساتھیاں اکھاں دے ساہویں ای ہوندا اے تے لڈن آں کے ایہے وچ سنبھال مارن لگ پیندا اے۔ وارث دی نظر وچ بھوں نوں عرش ول انگڑیاں تے عرش نوں بھوں تے ڈھیندیاں چر نہیں لگدا۔

مگدی ایہو ای رانجھے ہیر دے میلوں پہلاں پہلاں وارث اپنے مطلب بھاری ویہنے دا نقش پورا کر چھڈیا اے۔ ایس ویہنے دا بھاوندا بھاویں دھیدو دے بھراواں والا ہووے تے بھاویں مُلاں والا ایہہ اندر لڈن دا اندا ای اے۔ ایس ویہنے دی ایہو ریت اے پئی کم کڈھن لئی بھوڑکے گئے دا یاں اگے سپ دا جبڑا دی ہچے روپ وٹھا دو۔ ایہہ گل ویکھن والی اے پئی ملاں تے ملاح دوویں رانجھے اگے اپنے سچا دا ویروا کر دیاں گتے دا لفظ ورتدے ہوئی۔
مُلاں آکھدا اے:

بلا "وارث شاہ خدا دیاں دشمناں نوں مورون کُتیاں وانگ درکارنے ہاں"

لڈن آکھدا اے:

"کتا اتے فقیر پلیت ہوے نال مُڈیاں دے بنھ ماریئے اوئے"

وارث ایتھے کتے دی مثال رانجھے تے لاگو کردا اے۔ نمانا جیہا اوہ کتا جیہنوں ساری خدائی وچ کے دُب دی ڈھوئی نہیں ملدی کیہڑے اوہدے کولوں کوئی کم نہیں کڈھیا جا سکدا۔ ایہناں تریاں سطراں وچ رانجھے جیہاں وجوداں دی اگھڑدیاں ساریاں گیراں نوں، اپنے ویہنے دے اصل ست نوں دس دیاں گنڈھاں کر کے وکھیا اے پر نال ای اپنے بلا موجب ملاں تے لڈن دیاں آواناں وچ سانگ دا پکھ رکھ کے ساری گل اتے ہاسے دی کھنڈ کر گیا اے۔ اک ہور ول ایہہ اے پئی نمانے کتے دی مثال تے رانجھے تے لاگو ہوندی اے پر دوآں بولن والیاں دی اچی لمی گس کے سُن دا خیال بھوکے کتے ول جاندا اے۔ جیہنوں لوک اپنیاں ملہ دیاں پائیاں نغے کنطے والیاں ریتاں دی راکھی لئی بوہے بنھ چھڈ دے نیں۔ دھیدو دے بھراواں نوں تے کھلا ای سپ آکھ گیا اے۔

ایہے ڈھب دے ویہنے وچ رانجھے جیہے بندے نوں تھاں کیہڑی ہو سکدی اے۔ ایس سنسار وچ رانجھے دی روح کم کلا اے۔ اوہ اول آخر ظاہر باطن اک بندہ اے اوہدو گھٹ نہ ودھ۔ پر وارث دی تک وچ رانجھے دی تھاں کی اے۔ اپنے ویہنے ہتھوں رانجھا اوکڑاں تے کٹا ای اے پر ایس ویہنے دے پردے پاڑن لئی اوہ کسوٹی اے۔ جیہڑا دے ہر واسی دا اندر رانجھے نال ورتارے توں پچھانیا جاندا اے۔ وارث اپنی ایہہ کسوٹی بوہے بوہے کھڑدا اے تے لوکائی دے اندرلے باہرلے رُکھیاں دا کھیڑا ایہے ہتھوں کرواندا اے۔ ایس کسوٹی اُتے آں کے جے کوئی چنگا اے تے اوہ ہیر اے۔

جناں دے کنڈھے ہیر رانجھے دا میل اٹوں ویکھیاں تاں پرانی ریت دی پہلی پیار والی گل لگدی اے پر وارث دی نقل دے ایس بیبن نوں گوہ نال ویکھو تے اصل بھیت ہور لبھدا جے۔ اصلوں اصلی ایہہ بیبن تخت ہزارے والے بیبن یا ملاں تے ملاح والیاں سیناں کولوں فرق نہیں۔ ہیر ایتھے بیڑی وچ اچان پر جٹ نوں ستیاں ویکھ کے وگ پیندی اے۔ ہن ویکھو تے ایہہ اوہو گل لگدی اے جیہڑی اسیں رانجھے تے اگے ورتدی ویکھدے آں رہے آں۔ ایہہ تنانی دے ولیس وچ کتے دھیدو نوں اوہدا کوئی بھرا بھابی یاں سیت دا تکاں تے نہیں ٹکر پیا۔ ہیا کتے جناں دے ایس کنڈھے تے لڈن لڈن دا روپ تے نہیں دھار آیا؟ پر نہیں حیاتی وچ اک واری ایس اگر ای واری اک اچیا روپ وچ رانجھے دے متھے لگا اے جیہڑا اوہنوں مطلب دی ٹکری نہیں تولدا۔ کے ہور حساب اوہدا گل پاوندا اے۔ اک واری بس اگو والی مطلب پرچا دا جیا قانون مار رکھا جاندا اے۔ ایس جہا کی کلا وارث دی ایہو اے پئی اوہنے پہلیاں سیناں نال میل ملا کے ہن دی گل تاری اے تے ہیر نوں ہن توڑی ملیاں لوکاں نال ملا کے اوہناں کولوں وکھ کر دیا اے۔ جڑ اوہو رکھ کے پہلیاں سیناں دا ظاہر باطن دی کھیڈ ایتھے الٹاوقی اے۔ ہیر دا تے پہلیاں باتاں دا فرق نرا سچا دا ای فرق نہیں ایہہ حیاتی دیاں دو وچاراں دو طریقیاں دا فرق اے۔ تے اک شریعت نوں دوجی شریعت توڑی دا پندھ اک سطر وچ مکیا اے۔

بلا رانجھے اٹھ کے آکھیا "واہ سجن" ہیر ہس کے تے مہربانی ہوئی

ایہہ پندھ رانجھے دے اٹھن تاں شروع ہوندا اے تے ہیر دے ہسن نال مک جاندا اے۔ آواز دا زور ایہناں دوآں لفظاں اُتے اے تے ایہہ دوویں جذبے دی بیٹھک دے دو سرے نیں۔ ایہہ لفظ ہیر تے رانجھے نوں آپوں ساہمنے اک اَٹ سنبندھ وچ کھیار دیندے نیں۔ جتھے رانجھے دی "واہ سجن" دا تے ہیر دے ہس کے مہربان ہون دا کوئی اوڑک نہیں لبھدا۔

دوویں اک دوجے نوں اج پچھاندے تے جویں مُڈھ دے جیتی ہون۔ تے ایس جان پچھان نال اسیں اگو رانجھے مطلب پوما دے دردکار دوالے سنسار وچوں بندیاں دے اصلے ملاپ والے سنسار وچ جا اپڑدے آں۔ ایس سطر تے آں کے پہلی واری گھیاں ستاں تے گلیاں وڈکیاں دی کتھا اک پاسے کر کے وارث جذبے دی گوہڑی سچائی وچ ساڈوں ساڈے لئی کھلیا رہا اے۔

ہیر تے رانجھے دے باہرلے حال وچ بیڑی وچ اے اوہ وارث اُچیا ساڈوں کجھ دکھائی اے کتھے نال پیٹے دوالے سیالاں دی دھی، امرواریاں دے ماناں تے لاڈاں وچ پلی ہوئی۔ تے کتھے اوہ گھروں بے گھرے ہیر دے سوہن دی حقت، اوہدیاں سہیلیاں وچ اوہدا رتبہ اجیا ودھا کے دسیا اے۔ ہیر دے ہت دی حقت توں لے کے بیڑی وچ گئے رانجھے دے اکھاں اگھڑیاں شیراں دا ٹکرا بگلاں دی پڑھدی آواز دا اے۔

دی سنگی اے تے اوہدا اوہنوں چالاں بھاؤندی اے۔

نقل دے ایس نیکے جیہے وچ اک ہوردی نعرا اے۔ رانجھے دا لوکاں دے پنڈ دے لاہون والا کم ہن لوکاں دے ہتھ چلا گیا اے۔ تے پنڈ لیں دا ڈرانجھے نوں ایں۔ اوہدے پرے سے پچھے بیلی بھاجی کیدو پاندا اے۔ کیدوں وچ طاں دی اے تے دھیدو دے بھرا دی ہن تے لشن دی پر اوہ آپ اپنا ں وچھل کوئی دی نہیں۔ اوہدے ظاہر دے کوچ دلیں دیہبے والیاں اوہنوں اپنے اندر کوئی تھاں نہیں دتی۔ تے اوہ اپنے اندر دے کوجھ نوں ختم کرکے ویہبے دیاں نیتاں دا رکھا بن گیا اے۔ تے ایسے جیہے اپنی تھاں آپ ول تیوس۔ تے ایہہ تھاں تمسے کی دسکدی اے جے اوہ ویہبے والیاں نوں ہگونے دیندا رہوے۔ اوہدے اپنے کوڑ وجود دا پردہ تدے ای رہ سکدا اے جے اوہ ہوراں دیاں لاجھندا رہے

وارث شاہ پیا لیاں جھگیاں نوں اگے لاگے جوڑی سیکدے نی۔

ایس اک سطر وچ کیدو دے وجود دی ساری کہانی کرچھڈی اے۔ اک ساہ وچ وارث کیدو دا اندلا باہر لا نال تے اوہدا کارن سب کجھ دس گیا اے۔ اگ لاکے سیکن نال کردوہ دی کیڈی عجیب تصویر اکھاں اگے آکھڑدی اے۔ پہلیں رمز دے پچھے بیتت ایہہ دی اسے پئی گئے دی اپنی جھگی جیرتے اوہتیاں کیلیاں نال کے سواہ کرچھڈی سی۔ تے ہن اوہ اپنے ایسے ہوسے جوڑ پیالیاں سدھراں نوں پھوک کے پیا سیکدا اے۔ وکاں دے وڈکارے کیدو لوکائی دے وڈکارے رانجھے دا کم اپنے سرلے لیا اے۔ ایہہ دی نقل دا اک پکھ جاتو۔

وارث دی نقل دا کھلار ایڈا ای اگانجا اگانہہ ودھدا جاندا اے تے بنسے دے پچھوں دیاں دن سوتیاں بہ جھراں نوں اکو وچ بھراوندا تے ٹھٹھے دا ہی سٹ دے چھٹ طاقنوں ڈیا جاندا اے ایہہ کھلار اکو واری بہہ کے نہیں سمجھیا جا سکدا۔

ایس آواز دے آنانہہ چڑھن دے نال نال ہیر دا شان تے رعب وی آنانہہ اٹھدا جاندا اے۔ تے فیر چھیت ای رنگاں دا شور ہوائی ہوئیاں بولاں دیاں دوڑاں وچ گواچ جاندا اے۔

ہیر دی صفت دا پنجرا تے ایہہ اے۔

"سرخی ہوٹھاں دی لوہڑ دنداسڑے دا کھوجے کھتری قتل بزار وچوں"

یاں

"قتل باشش جلاد دا سوار خونی نکل دوڑیا اٹھ بزار وچوں"۔

ایہناں سطراں وچ باہرے دکھاوے دیاں پرچھتاں نیں۔ جیہڑیاں تصویراں ایتھوں اکھڑیاں نیں اوہ بھرے بازاراں وچ تصویراں نیں جتھے دربار دیاں اُچیاں سوایاں تے سشکراں دی آوا جاوی اے تے خلقت اُچیاں شاناں نوں دیکھدی تے اوہناں کولوں بچدی ڈگدی ڈھیندی ترّی آوندی اے۔ ظاہر دے دکھاوے دا بھاویں دکھاوا سو پئی دا ہووے یا ناں پیہے دا ویہبے وچ جیڑا آدر ہوندا اے ایس ویلے ٹھیک تاں ہیر اوہدی تصویر اے۔ تے اگوں ستے جٹ نوں اوہناں جھڑکاں وچ دی ایہہ رنگ دسدا اے۔

اٹھیں سنیا سیج اساڈڑی تے تھاں ستمری وتک کیہ پیا ہیں وے
وائیں سکتے اپنڈا کھوئی ایڈی بنبد والا گرہد گیا ہیں وے
تے کر دل کھیڈ چار بے پاسے کھاون تے تل بیٹھا اے۔

ایہہ علی اُچی تے ٹکھی آواز وچ ماری اے۔ ہووے کیوں نہ ایہہ اوس مان دی آواز اے جیہنوں ایجے توڑی کے بیتت نال وی لکاریا نہیں۔ پر بس ایہدے توں اگے اکو دم ای دکھاوے دی چڑھتل مک جاندی اے۔ تے اوہو آواز مان دیہاں پوڑیوں ڈھل کے طاپ دا اے اندر جا بہندی اے۔ ویکھو وارث اپنے وچار دے ایس روپ نوں نولکیاں کرکے دسن لئی ویہبے دے اگلیاں دکھاوے دیاں رنگاں نوں کتا پکا کرکے دکھایا اے۔

رانجھا ہیر دے پیو دے گھر چاک ہو جاندا اے۔ تے ہن وارث دی نقل اک ہور پیڑے وچ تھرکدی اے۔ ہن توڑی تاں رانجھا لوکاں دے پنڈ دے لاہون لئی کسولی سی۔ ہن اوہنوں پہلی واری اپنا کم کڈھن لئی ویہبے دی ڈھیلی ریت موجب اپنے اُتے ظاہر دا پردہ پاونا پیندا اے۔ اوس لوکاں دے مکروں مونہوں گھنڈ چکیاں چکیاں آپ گھر دا گھنڈ کڈھ لیا اے۔ فرق ایہہ اے پئی اوہدے لاہے اوہ نہیں جیہڑے ہور سسار دے دیکھدے آئے آں۔ رانجھے دا ایہہ نواں روپ وارث دی نقل وچ اک نویں رنگ کھدا اے۔ ایس نویں روپ وچ رانجھا ویہبے دے وتاں نوں نگیاں کرن دی تھاویں اوہدا سانگ بنا کے دسدا اے۔ اوہدے دوالے دے لوک اپنیاں اکھیاں وٹیاں وچ رنگے رہندے نیں پر اوہناں نوں پتہ نہیں پئی ... ی وی بیچ بنائی گھیڈ وچ اک نواں تے انجھا گھنڈری اوہناں نوں مات دے گیا اے۔ گھر دی ایس کھیڈ وچ ہیر رانجھے

نوبہار نوشاہی

انحدؔ دی کوئی جانے سار

میں جھلی تے اوہ پارے دا سونا
رنگ برنگے موتیاں جڑیا ٹکا
ہتھ اُتے قسمت واکر، چمکن والا تارا
کناں کولوں مڑ مڑ جاوے
اکھاں کولوں لنگھ لنگھ جاوے
اوہ لشکارا ـــــ
میرے دل دا سنگی
میری روح دا ساتھی

اک سکھ میں، دوجی ست رنگے پھلاں دی پھلواڑی
اک اک رنگ وچ لکھاں سہراں
اک اک پھل بج لکھاں شکلاں
ستے میں کل ملا ــــ میں اکھاں اوہ کھتے
میں لبھاں اوہ کتھے ـــ کدھرے رتے

[1] انحد ست سراں توں پرے غیب دا راگ

تبسم جیلانی

لوٗک

تک
ماضی دا بوہا کھلا
ہیں
جا گھم کلا وڑیا
اندر
پیر ٹکاندیاں سارا ای
پتہ نہیں اوتھے کیہ ہیں ڈٹھا
میریاں لتاں تھر تھر کنبن
اکھیاں اگے ان ہنیرا
متھے تے مڑھکے دے چوئے
دل دی دھڑکن پہلاں کولوں

ہور دی کجھ تِرکھی ہوگئی
اک ہوا دا جھولا
آ کے
میریاں کناں دے وچ کہندا اے
ایس گھرے نوں تک کے اج تے
تینوں ایس طرح ڈر لگا اے
جیویں
اج توں کجھ چر پہلاں
توں اس گھر دا
مالک نہیں سیں

نذیر چودھری

غزل

فجر دی گوری دوہٹی نکلی خون دے ٹل دندا سے
گھبرو سورج پھیرے دیندا پھِردا آسے پاسے

میں ہتھ بنھاں دھکو دھکی نہ لے جاؤ مینوں
جتھے کھوہے جاندے یارو بُلھاں اُتوں ہاسے

اُتے اُتے چانن اُڈدا تھلّے گھُپ ہنیرا
حُسن دیاں اکھاں دے وچ نہیں شرماں دے ولے

نیڑے ہو کے سوواری دی رب نوں مل سکدا ساں
دُور دُراڈا رہیا میں اک بندے دے بھرولے

سِہلی کُھپری سُٹ ملنگاں جد ٹھُوٹھے نوں بھنیاں
وڈے وڈے رانی خاناں پھڑ لئے ہتھیں کاسے

ہُوکے بھر بھر گاندا رہناں ہنجو پی پی ہسناں
گلاں باتاں کر کر دیناں دل نوں آپ دلاسے

کوئی نہ گُجھ لبھے جتھے جا کے سر لُکائیے
ظُلماں دی ویری ناگن نے تے چارے پاسے

تکدے تکدے مول نہ تھکدے بیتن بھاویں صدیاں
تیر دی رہن فتنیں ایہہ رکھے میرے نین پیاسے

اسمٰعیل قلندر

غزل

ویری میرے چار چوفیرے لیندے رہندے ٹوہاں
اِکو گل پیار میرے دی کیتی لکھاں مُوہاں

پیار اساڈا بہت پُرانا اج نواں نہیں لوکو
پہلے دن توں پینگھاں پائیاں ساڈیاں رلکے روحاں

پیار میرے دی نگری یارو سڑ بل ہو گئی کولا
اجے وی اوتھوں اُٹھدا دِسدا تھوڑا تھوڑا دُھواں

دُکھ دلاں دی جھوک رہا غیرے کیوں توں سُندا نہیں
میں تے لکھ کروڑاں ویکھے تیریاں وچ جُوہاں

نہ اج ہیر تے نہ اج بیلے نہ کوئی قیس نہ رانجھا
نہ کوئی آس تجلیں چارے مجلیں نہ مُڑ مہکیاں جُوہاں

اساں قلندر وچ سمندر تر تر لئے نظارے
اوہ کیہ جانن سار سمندر جو رہندے وچ کھوہاں

قاضی طارق

غزل

لکھ بھُلایئے یار نوں سجنو یار کدی نہ بھُلدا
یاد پیالہ دل دا بھر بھر کنڈھیاں اُتوں ڈُلھدا

لکھ فقیراں وانگ اساں وی یار دوارے کٹی
پچھے چند دی قدر نہ کوئی دل کوڈی دے تُلدا

سبھے گلاں یار دے کولوں پھول نہ سکدا کوئی
قول قرار تاں سوہنے اس دے اکھ دا بھیت نہ کھُلدا

یار بناں سُکھ جھوٹھے سبھے یار بناں دکھ ڈاڈھے
یار بناں دل بیراں دے وچ دھکے کھاندا رُلدا

پیار دی نگری دے وچ قاضیؔ دل دا مُل نہ کوئی
دنیا ساری اک پلڑے وچ دل ساڈا نہ تُلدا

محمود شام

۱۹۶۳ء دی شاعری

"اپنے دہی نوں کوئی کھٹا نہیں آکھدا"
"اپنے بیراں نوں کوئی کوڑے نہیں دسدا"

پر پی ٹی-ہاؤس وچ بیٹھیاں ایہہ لوک دی ویکھے نیں جیہڑے بڑے فخر نال اپنے دہی نوں کھٹا آکھدے نیں۔ تے اپنے بیراں نوں کوڑے دسدے نیں۔ ایہناں دے نزدیک اپنی ماں اینی تالیٔ عزت نہیں جنے باہروں آئے ہوئے یار بیلی۔ جیہناں کولوں اوہناں دودھ نہیں پیتا سگوں اوہ یار دوست دسے راہیں ٹی ہاؤس وچ بہہ کے ایہناں دا دُدھ پیندے نیں۔ ایہہ لوک آکھدے نیں پئی پنجابی والیاں کول کوئی سرمایہ نہیں، پنجابی زبان ای کوئی نہیں، اج کل دے شاعراں تے ادیباں دی تحریراں وچوں "دا" "دی" "کٹ کے" "کا" "کی" لا دیو تاں اوہ اردو دی نظم یا نثر ای بن جاوے گی۔ (ایہہ ہور گل اے پئی ایہہ جیہڑے ایہہ سارے قصے ایسے ماں بولی وچ ای پاؤندے نیں کیوں جو اپنے آپ نوں کھل کے ایسے زبان وچ کر سکدے نیں)

میں ایہہ ساری کہانی ایس خاطر پائی اے پئی ۱۹۶۳ء دا ایہناں اعتراضاں نال بڑا ڈونگھا رشتہ اے۔ جتھوں تائیں اپنے ادبی سرمائے دا تعلق اے دستے میں ایتھے صرف اپنے شعری سرمائے دا ذکر ای کراں گا۔ ۱۹۶۳ء وچ خواجہ فرید تے بلھے شاہؒ دے دن منائے گئے۔ تے پنجابی دے ایہناں عظیم شاعراں دی حیاتی، سوانح ویہار تے فن دی چھان پھٹک کیتی گئی۔ رائٹرز گلڈ دے وچ پنجابی گروپ نے شاہ حسینؒ دا دن منایا تے ایسے جوش تے اوہنوں ورگے سنائی گئی۔ پنجابی وچ اپنی ذات دا اظہار کرن والیاں لئی ایہہ اک چیلنج سی۔ تے اوہناں ایس چیلنج نوں قبول کیتا۔ ایس پابندی بارے بہت کجھ لکھیا تے سنیا گیا۔ پر ایہدے نال اک ہور فائدہ ہویا کہ اک نویں نسل بجلی دی تیزی نال اُبھری تے اوہدے بجھ دوڑ نال پنجابی زبان دی تخلیقی سرگرمیاں ودھ گئیاں تے شاعری تے نثر وچ خوب وادھا ہویا۔

ہُن پنجابی وچ لکھیا بہت کجھ جا رہیا اے۔ ایسی تیزی تاں اک ودھیے کولوں سن سنا لیندے آں۔ پر دم بدم چھپن والے تائیں اوہ کسے چھپی ہوئی شکل وچ ای پڑھ سکدا اے۔ اپنے ایدھر دو پنجابی پرچے تے اخباراں وچ پنجابی صفحے چھپدے نیں۔ ایہناں وچ جو کجھ شعری ادب چھپیا اے مضمون لکھن لئی میں اوہنوں ای اکٹھا کیتا اے۔

ایہہ گل میں شروع وچ ای کھول دیاں پئی میں ایہناں نظماں، غزلاں دا ذکر ای کراں گا جیہڑیاں مضمون زبان تے معنی دے

دی کجھ توں نویاں تنے اج دے مسئلیاں بارے محسوس ہوئیاں نیں۔ پرانی طرز دی لی لی غزلاں تے نظماں وچ ایہنوں کوئی گل نظر نہیں آئی، سگوں ایہہ رسالے ایہناں چیزاں نال زیادہ بھرے ہوئے سن۔ ایہہ ساریاں چیزاں ایہنوں لفظاں دا ایہہ پھیر ای لگیاں نیں۔ وارث شاہ، بلھے شاہ، سلطان باہو تے ہیر رانجھا، یوسف زلیخا، سوہنی مہینوال، لفظ دے الفاظ اپنے ڈونگھے تجربیاں نکروں وسدے سن۔ ایسے لئی اوہناں دی شاعری دے پڑھ وچ ایہہ لفظ بڑے سجے معنیاں نال سامنے آوندے نیں۔ پر جدوں ۱۹۶۳ء وچ کوئی شاعر ایہو لفظ استعمال کردا اے تاں اوہ اینویں کھوکھلے لگدے نیں۔ نویاں نیتاں غزلاں لکھن والے شاعر 'تصوف' دی جگالی کرن دی کوشش وی کردے نیں۔ پتہ نہیں اوہ لفظاں دی ایہہ جادوگری کدوں چھڈن گے تے صرف اوہو لفظ ورتن گے جیہناں دا اوہ خود تجربہ کردے نیں۔

شہراں دے ایہناں کھلرے ہوئے ڈیریاں توں اک پاسے ہو کے ۱۹۶۳ء دیاں اوہ چیزاں وکھیدے آں جیہڑیاں ۱۹۶۳ء وچ لکھیاں ہوئیاں لگدیاں نیں۔

۱۹۶۳ء دی شاعری وچ سب توں پہلی شے 'نواں آدمی'، 'نویں شہر' تے 'نویں تہذیب' اے۔ ایس دنیا وچ دو 'وجود' نیں اک 'آدمی' دا اپنا تے دوسرا ایہدے آلے دوالے دا۔ آدمی پہلے دن توں ای اپنے تے اپنے آلے دوالے دیاں چیزاں دا رشتہ لبھن دی تانگھ کر رہیا اے۔

پاکستان بنیاں تے پاکستان دے وسنیکاں اگے سوالیہ نشاناں دی اک قطار لگدی رہی جیہدے وچ اج تائیں وادھا ای ہو رہیا اے۔ پاکستان مذہبی بنیاداں تے قائم ہویا سی پر اوہ مذہبی بنیاداں کتھے گیاں سن۔ ایس لئی پچھے ایہہ سوالیہ نشان سی پئی مذہبی بنیاداں تے پاکستان قائم ہو سکدا اے کہ نہیں۔ اوتھے پاکستان بنن توں بعد مذہبی بنیاداں تے پاکستان نوں قبول کرن والیاں وچوں ایہہ سوالیہ نشان اُبھر پیا پئی اوہ مذہبی بنیاداں کتھے گئیاں؟ فیر ایہہ سوال اُبھریا 'پاکستانی' دا کیہ مفہوم اے؟ ساڈا کلچر کیہ اے؟ اسی ایہناں بحثاں کولوں لبھے۔ چاروں پاسے شور پے رہیا اے۔ سارے شہر، ساریاں سڑکاں، گھابرے تے تُردے پھردے 'آدم زاداں' نال بھریاں ہوئیاں نیں۔ ایہناں نوں 'آدم زاد' آکھنا واں پر ایہہ اپنے آپ نوں آدم زاد آکھ کے خوش نہیں۔ ایہہ کالے نیں، گورے نیں، اُچے نیں، اینویں نیں، تے بھن نہ ایہناں نوں کجھ خبر سار اے پئی اوہ کون نیں تے نہ کوئی ایہناں نوں دس سکدا اے۔ ایہہ مسئلہ احمد ندیم قاسمی دی نظم 'نواں آدمی' وچ انج سامنے آوندا اے:

مر گئے آدم زاد تے چھڈ گئے
ایہہ کالے، گورے، بچے
کتنا کتنا بن کے کھنڈ گئے
ایہہ نرم پُھلاں دے گُچھے

لبی قطاراں بن کے پڑھ گئے
خود اپنی ذات دے گچھے
ہر کوئی اپنا پتہ نشانی
خود اپنے کولوں پچھے

میرے نزدیک ایس Age دا سب توں وڈا مسئلہ ہویا تے 'پتر' دا Conflict اے۔ پتر نوں اگے ودھن لئی اپنے آپ نوں اپنے آلے دوالے نال Adjustment کرنا ضروری اے۔ تے اک پاسے اوہنوں ایہہ چنتا وی اے پئی اپنے سارے پچھلے مرحلے نوں کیویں چھڈے۔

'پیو' توں بغاوت کوئی آسان کم نہیں۔ اپنا گھر چھڈن گلیاں پیراں وچ کئی زنجیراں پے جاندیاں نیں، تے 'پتر' حیرانی اندر دیاں گنجلاں وچ پھس جاندا اے۔ عباس اطہر دی نظم 'میں ڈٹھا گواں دا کہ سُنیا' ایس گنجل دی تصویر انج کھچدی اے۔

"جے ڈٹھے تے جاواں
تے لٹے دی اُتے دی میں آں
جے میں آں تے کیوں رات میرے مکان اُتوں لنگھے
نہ پچھے نہ دسے۔

جدوں رات میرے مکان اُتوں لنگھے
میں کھوہ وچ لکاں تے سد ماراں
سد مُڑ تے سد آوے
وکھیاں تے میں آں
سُنیاں تے ہوا ای ہوا اے"

ایہہ گنجل فیر اک ہور سوال بن کے اُبھر دی اے۔ اج دے بندے نوں کوئی راہ نہیں دسدی ہر پاسا اوہنوں اپنے ول سددا اے پر ہر پاسے اوہنوں کسے نہ کسے طرح دے خوف نظر آوندے نیں۔ مذہب وی دعویٰ کردا اے پئی اوہدے کول بندے دا سکون اے، اطمینان اے۔ نواں فلسفہ آکھدا اے مذہب وذہب سب بے کار چیزاں نیں۔ تے ایس گنجل وچ بندے دے پیر جاندے ہو گئے نیں۔ اوہنوں کجھ سمجھ نہیں آوندی پئی اوہ کیہ کرے؟

"کس نوں ملاں تے کس توں وچھڑاں سمجھ نہ آوے مینوں
رُکھیوں ٹُراں تے رکھیئے جاواں سمجھ نہ آوے مینوں
کس دل زہر دی اکھ نال تکاں کس نوں گل نال لاواں
کیہڑے رستے قدم نوں رکھاں ساہمنے ایہناں راہواں"

(میری مشکل — منیر نیازی)

تھلاں دے وچ چلن پانی تے میرے پیر نہ ہون گلے
پر دریاں اندر سرکن پردے تے میرا نال ہی بیجہ رلے
تکاں پر کجھ ویکھ نہ سکاں تے میں شکر گزار تیرے
کوڑ نا ایں ایہہ تیرے بھلیکھے
پچھے سائیں میرے

(پچھے سائیں میرے — مسعود پرویز)

ایہناں حیرانی، گھبراہٹ، آوازاں، تے چیکاں دے شور وچ کھلوتے بندے نوں کئی نفسیاتی خوفاں دا مریض کر چھڈیا اے۔ اوہدی پیڑی کسے پاسے نہیں لگ سکی۔ ایس لئی اوہ پچھیوں دی ڈردا اے تے اگوں دی۔ تے ایہ خوف کدے اوس تے ہیڑے دی شکل وچ ہلا بولدا اے اکدے جن بھوت بن کے آوندا اے تے کدی خیراں بلیائیں دی چیکاں بن کے۔

گجھی گجھی بجھ شیراں دی بن دے اندروں آوندی رہی
دہشت گھیاں چیزاں دی چوراں دے وانگ ڈراوندی رہی
چُپ سی کھڑے پہاڑاں وانگوں دل دے اندر لہندی رہی
کالے ہو گئے چارے پاسے شام سفر دی پیندی رہی

(سفر دے عجائب — منیر نیازی)

ایہہ خوف ناگاں دے بلاں دی شکل وچ دی آوندا اے —— ایس خوف دے عکس واہ نوں ران قدرت تے بھرپور انداز وچ بیان کر لئی جن، بھوت تے چڑیلاں دیاں علامتاں ورتیاں گئیاں۔

تے نیلیاں اکھاں والا
لم سلتا جن
میرے نیڑے آیا

تے موئیاں ہوئیاں آساں دا
اک اُچا سارا ڈھیر
لا کے آکھن لگا
ایہہ آساں والا پیڑھا چک لے
مڑ نہ ڈاہیں

(اک نظم — وحید اطہر)

انسان شروع توں اک سفر وچ رہیا اے پر اک سفر اوہ ہوندا اے جیہدے وچ مسافراں نوں منزل دا پتہ ہوندا اے تے اوہ اک راہ پھڑ کے ٹُر پیندے نیں۔ جتھے نہ منزل دی خبر سار ہووے نہ رستہ ہی راہ دسدی ہووے۔ اوتھے بندہ کیہ کرے۔ ساڈی اج کل ایہو حال اے۔ اسی اج توں سولاں ورھے پہلوں پاکستان نوں اپنی منزل بنا کے ٹُرے ساں۔ ایہہ منزل مل گئی تے ہن اگے کیہ کرنا اے۔ اگے ہن کس چیز لئی زندہ رہئیے تے کس منزل ول مونہہ کر کے سفر کریئے، ایہدے نوں پتہ نہیں۔ اسی رستے وچ آں۔ چارے پاسے گھُپ ہنیرا اے۔ کسے نوں سدھے رستے دا پتہ نہیں۔

ایسی کالی شاہ سی رات
اک دوجے نوں واجاں مار کے
اپنا آپ پچھاندے ساں

(سفر وچ — نصیر گل)

ایس سفر وچ کوئی کسے دا دُکھ نہیں ونڈاوندا۔ سب نوں اپنی اپنی پئی ہوئی اے۔ ساریاں اپنے اُتے خول چاہڑے ہوئے نیں۔ اک دوجے نال بولدے وی نیں۔ تے اک دوجے نوں دھوکہ دین لئی جھوٹھے لفظاں دا تانا بانا بُندے نیں۔ اندروں کجھ ہیں تے باہروں کجھ——

ظاہر ساڈا ہور ہے تے اے باطن ہوراں پاسے
دل وچ ڈر جیہڑا آ بیٹھا نہ جاوے اشکاں اُتے ہاسے
کٹھے ہو ہو بیٹھن لوکی اپنے آپ توں ڈر کے
اک دوجے دل ویکھ نہ سکن اکھاں ساہمنے کر کے

(ظاہر نوں غیب دا خوف — منیر نیازی)

جے کجھ لبھے، تاں کجھ آکھاں
میں ورھیاں توں جھوٹھیاں گلاں لفظاں دے جوڑاں

تے سجا کے خوش ہوندا آں

پر جو لبھتے، اوہ کیہ دساں
میں تے سوچاں دے شیشے وچ اک کالا مکھ ویکھ کے ڈرناں
کدھرے ایہہ میں ای نہ ہوواں
تے فیر اس دی گل نہیں کردا
بس انج ای جھوٹھیاں گلاں لفظاں دے ہوٹاں
تے سجا کے خوش رہنا آں

(نظم ــــ راحت نسیم ملک)

ایس 'منافقت' تے 'آپو آپ' دے لے 'کلاپے' دی اگ دکھدی اے، اپنے گُھٹے ہون دا احساس بھڑک پیندا اے۔

وسدی رسدی، مہکدی ہسدی
ایہہ دنیا تے اس دے بھرے پھل تے کلیاں
شہر مرے دیاں بھیڑیاں گلیاں
اک دوجے لوں ملن دے چاہ وچ
فیر دی اس دنیا وچ ویکھو
رشتے ناتے ایں تے دا لا سارے جھوٹے
یار مرے کملائے بوٹے
کجھ سدھراں کجھ مٹھیاں بازیاں
ہولیاں اندر گم ہو جان
گُجھیاں کوکاں کون پچھانے
میری ماں ہیں کلا آں
میتوں اپنی ہک نال لائے

(گُھماں کوکاں ــــ محمد انور)

ایس کلاپے دی اگ وچ سڑدیاں بلدیاں اسفر دے عجائب نوں تکدیاں اسانے شاعراں نوں اس لئے دی اڈیک اے۔ جدوں ایہہ حیرت، خوف ختم ہون گے تے جھناں توں پار یار دی گلی دے گی۔

سوچاں اندر ڈُبیاں کندھاں
لمیاں تانگھاں تے آساں دیاں بھاریاں پنڈاں
اک موڑھے توں لاہ کے
دوجے موڈھے رکھن
اک دوجے توں ہولی ہولی پچھن
کد آوے گا؟
کد آوے گا نیلی دا اسوار؟

(اڈیک ــــ انور ادیب)

ایہہ سی ۱۹۶۳ وچ پنجابی نظماں دا اک جائزہ، ۱۹۶۳ء وچ غزلاں وی رج کے لکھیاں گئیاں نیں۔ پر انج جاپدا اے پئی شاعر اپنے خیال دا کُھل کے اظہار نظم وچ ای کر سکے نیں۔ غزل، نظم توں بہت پچھاں رہ گئی اے۔

پچھلے ورھے غزلاں لکھن والیاں وچوں ظفر اقبال، منظور احمر، جوہر میر ہوری اگے اگے نظر آندے نیں۔ ایہناں دی زبان، بیان کرن دا رنگ، تے شعر دے موضوع وچ تازگی دسدی اے۔ ظفر اقبال ہوراں دیاں غزلاں تے پنجابی وچ اک نواں لہجہ تے نواں رنگ لے کے آئیاں نیں۔ تے ایہہ غزلاں ایہناں لوکاں لئی اک چیلنج نیں جہڑے پنجابی وچ غزل دے منکر نیں۔ ظفر اقبال نوں اندر تے باہر دوآں دا غم اے۔ تے ایہہ دوویں درد اک مک ہو کے 'غزل' نوں ڈونگھیائی بخش دیندے نیں۔

میرے باجھوں کون اُلانگھے دل دا پندھ پہاڑ
اندرے اندر کھلرے ہوئے لکھاں تے کوہ
بختوں کہان گے، کدھر جان گے اپنے سارے جی
بھریاں میریاں گلیاں ویکھ کے دل نوں پیندی کھوہ

منظور احمر دی غزلاں دی "زبان" بڑی مزے دار، تے ایہناں دا مزاج خالص پنجابی اے۔ تے اوہ پرانی علامتاں نوں نویں معنیاں وچ ورتدے نیں۔ ایس سال ایہناں دیاں اِت چنگیاں غزلاں چھپیاں نیں۔

اپنی موت توں پہلاں جد دی ڈھلدا سورج تکّے
ہولی ہولی یاداں دے در وچ تُھلدے جان

پنگے چھڑکے وسدے ویہڑے اک پل وچ کر جاندی کھنڈے
واجے دی تکھی تُرگردوں، اجڑ نویں دیاہواں دی چُپ

جوہر میر دا اک شعر۔

عید دی فکراں دی پینگھ تے بیٹھ کے جھوٹے جھوٹاں
دسیاں دے پیچاں چ تیرے ہاسے ڈُلھ ڈُلھ جاون

"سحر رومانی" دی اک غزل پڑھ کے وی بڑا سواد آیا۔

چھاں خوشیاں دے رکھ دی غم دی سڑ دوپہر
کِسے نہ دل نوں روکیا کِسے نہ کہیا "ٹھہر"

اک اک بندہ کھا گیا اکلاپے دا زہر
پل وچ کِنّے اُجڑ گئے وسدے رسدے شہر

ایہناں توں وکھ غلام یعقوب انور، نذیر چودھری، رشیدہ سلیم سیمیں، غلام فرید جعفری ہوراں دیاں رنگ وچ لکھیاں ہویاں غزلاں وچ وی سوہنے سوہنے شعر پڑھن وچ آئے۔

فکر دی گل ایہہ وے پئی ساڈے کئی چنگے چنگے فنکار ۶۳ء وچ چُپ رہے نیں۔ شاید اوہناں کجھ آکھیا ہووے تے اوہ چھپی وچ نہ آیا ہووے۔ مثلاً احمد راہی ہوراں دی کوئی شے پرچیاں وچ نہیں آئی تے نہ ای عارف عبدالمتین ہوری کسے پرچے وچ نظر پئے۔ ایس سال وچ منیر نیازی ہوراں بہت کجھ لکھیا تے میں اوہ بڑا زور دار وی لگیا ایسے لئی مضمون وچ اوہناں دا ذکر وی خاصا آ گیا تے ایس وچ میں معذرت نہیں کراں گا کیوں جو ایہہ کوئی غلطی نہیں۔

۶۳ء وچ بہت تھوڑے گیت چھپے نیں۔ تے ایہناں وچ کوئی خاص گل نظر نہیں آئی۔

کیہ تُسی

پچھونویں کوتا ۶۲ء

پڑھی اے؟

مرتبہ: محمد آصف خاں۔ نصیر ملکی

مکتبہ "پنجابی ادب" لاہور

مُل اک روپیہ

احمد ظفر قسری

اُستاد جی

رات جھانیوں ٹُٹ چلی سی۔

ہر پاسے ای کالا شاہ ہنیرا تے ہنیرے وچ بندے کھانی چپ سی، تے شریف ایس ہنیرے وچ اپنی منجی تے لیٹ وچ موہنہ لکا کے لما پیا ہویا سی۔ نیندر تھوڑے کیوں اوہدیاں اکھاں وچوں اُڈ پُڈ گئی سی تے اوہ اُسل وٹے بھنّدا سی۔ ہُن تے اوہدا سر وی تھک ٹُٹ گیا سی۔

"ٹن ٹن" گھنٹے دی آواز بند کمرے وچ گونج کے ڈب گئی

"اک وج گیا اے!" شریف نے اپنے آپ نوں کہیا۔

"ٹک ٹک ٹک"..... کندھ نال لگی گھڑی دیلے دے پیر نال پیر لائی گئی جاندی سی۔

تے اوہ لما پیا ہویا سی۔

کندھ دے پکّے کونے کمرے وچ لگی ٹنڈی کروں دی ترہ ترہ پئی کر دی سی۔ کسے ویلے باہروں ڈڈو دی لمی ساری ٹرڑ ابھر کے ڈب جاندی سی۔ تے ویلے کویلے ٹھنڈ دا ماریا کوئی کُتا چیکدا جیہدے جواب وچ دور کِتے پریوں کوئی گدڑ ہیونک جاندا سی۔

اچان چک اک چھنکا ہویا — گھنگرو بڑی تیزی نال چھنکے تے چپ ہو گئے۔ پر شریف تربھک پیا۔ اوہنوں انج لگا جیویں ایہہ چھنک اوہدے اپنے ای کمرے وچوں اُبھری ہووے۔ اوہنے اک پل لئی اپنا ساہ گھٹ لیا۔ تے بڑی گوہ نال ایس آواز نوں سُنن لئی تیار ہو بیٹھا جیہڑی اک پل پہلاں اُبھر کے کھلر گئی سی۔ کِنّے چِر تائیں آواز نہ اُبھری۔ تے اوہ ایہنوں اپنا وہم سمجھ کے سون دا چارہ کرن لگ پیا۔

ٹن — گھڑی فیر بولی۔

ڈیڑھ ہو گیا سی۔

گھنگرواں دی چھنک فیر گونج پئی۔ پر اگلی واری ایہہ آواز نال دے کوارٹر وچوں آندی لگی۔ گھڑی نوں تھوڑے کیہ ہویا کہ اوہ ٹک ٹک کر دی اک دم بند ہو گئی۔ تے شریف دا دل گھڑی کولوں تیزی نال دھڑکن لگ پیا۔ اوہ ساہ گھٹ کے دل نوں وس وچ کر کے بتی بال اٹھیا۔ پیر اجے منجی توں نہیں لاہیا سی کہ اوہنوں چیتے آیا پئی بتی تاں شام دی گئی ہوئی اے۔

تے اوہ فیر منجی تے بہہ گیا۔

چپ کوروی چپ ہو گئی۔ اگلے پل ایس چپ دے سینیوں اک نویں آواز ابھری —— ایہہ اوہدے لئی نویں آواز سی — ٹپ — ٹپ — ٹپ۔

"ایہہ گھڑی دی آواز تے نہیں —— اوہ سوچن لگا گھڑی تے کھلو گئی اے —؟ اگے کدی نہیں کھلوتی —؟؟"

"ایہہ نویں آواز ——؟ ایہہ گھنگھرواں دی چھنک —؟"

"کوئی بندر دا نہ ہووے"؟

پر جناں بھوتاں نوں تاں اوہ منداای نہیں سی ——

اچیاں نوں گھنگھرو سر تال نال چھنکن لگ پئے۔

گل اوہدی سمجھ وچ وی نہیں سی آوندی۔ جیہڑی گل گھڑی گھڑی سوچن سمجھن دے باوجود وی سمجھ وچ نہ آوے اوہنوں چھڈ دینا چاہیدا اے پر ایہہ چھڈن والی گل نہیں سی۔ اخیر ایہہ ہے کون۔ جیہڑا رات دے ایس ویلے گھنگھرو پیا چھنکاوندا اے۔ اوہ کیہڑی طاقت اے جیہنے گھڑی نوں کھلار دتا اے۔ جیہنے اک نویں آواز نوں جنم دتا اے۔ سوچاں دے تانے آپو وچ الجھن لگے۔ جد گل بہوں پیچیدہ ہو گئی تاں اوہنے نویں سروں سوچنا شروع کیتا۔

نویں آبادی وچ کوٹھیاں انج بنیاں ہوئیاں سن جیویں چڑی واساں دیاں جھگیاں۔ ہر اک پاسے اوہناں کوٹھیاں توں ہٹ کے مائی جنتے تے پنداں مرلیاں وچ تن کوارٹر بنائے ہوئے سن جیہناں دا ویہڑا اکو ای سی۔ جیہدے دوالے اٹاں دی کچی کندھ دی وگلن سی۔ اوہناں تناں کوارٹراں وچوں پیا پچھلے دو ہفتیاں توں اوہدے کول سی۔ تے اج چوتھی واری اوہ کوارٹر وچ رات گزارن پیا ہویا سی۔ نیچے دے بوہے نوں ہر ویلے جندرا وجا رہندا سی تے دوجے وچ مولوی جھنڈے شاہ رہندا سی۔ مولوی جھنڈے شاہ تیہاں ورھیاں دا ہووے گا جیہدے مونہہ تے داڑھی سی۔ اک گٹھ ہووے گی جیہنوں اوہ بڑا استوار کے رکھدا سی۔

مولوی دی اک دھی سی۔ جیہدا ناں کوئی وی نہیں سی جاندا۔ تے جیہدی عمر کوئی باراں تیراں ورھیاں دی ہووے گی۔ ایہہ دی اوہدے قد توں تے اوہدے قرآن پڑھن دے انداز توں ظاہر ہوندا سی۔ شکل تے اوہدی کسے نے کدی وی نہیں سی ویکھی۔ ایس لئی کہ اوہدے مونہہ تے ہتھ ڈیڑھ ہتھ لما گھنڈ ہوندا سی۔

مولوی جھنڈے شاہ نویں آبادی وچ چوکھا مشہور سی۔ پچھلے چونہہ پنجاں مہینیاں وچ کسے نوں اوہدے نال کوئی شکایت نہیں سی ہوئی۔ بس تسبیح ہتھ وچ سدا رکھے وڈا حاجی سی۔

پہلاں پہلاں تے شریف وی اوہنوں اک مولوی ای سمجھیا پر اک دن — راتو گھڑی — ات شیار گھڑی جیہنوں ویکھ کے چنگے بھلے شریف آدمی دا ایمان ڈول جاندا سی۔ چٹی چٹی سر دی چنی۔ گلھاں تے سندور دی لالی۔ بلھاں تے شہد دا رس تے اکھاں

وچ تاریاں دی لو۔ جیہڑی روز سویرے شاہیں مولوی دے ویہڑے دُدھ دین آوندی سی۔ اوہ آئی۔ کنڈی کھڑکائی تے مولوی نے بوہا کھولیا۔ کُڑی نوں سامنے کھلوتیاں ویکھ کے لال لال ڈیلے کڈھ کے کہن لگا۔

"کُڑیے میری گل دا تیرے تے کوئی اثر نہیں ہویا؟"

راتو ڈور بھوری ہو گئی ——

"تینوں کنی واری آکھیا اے چنی ٹھیک طرح لیا کر"

راتو نے چُنی جیہڑی پہلاں ای سر تے سی ٹھیک کر کے آکھیا۔

"مولوی جی اینج تے...... سر تے ای اے۔"

"اوہ تے مینوں وی نظر آوندی اے۔"

راتو پٹ پٹ اوہدا مونہہ ویکھن لگ پئی جیویں پُچھ رہی ہووے "ہور کیہ ٹھیک کراں؟"

"شرع دا حکم اے" مولوی نے ذرا غصے نال، ذرا پیار نال تے ذرا زور نال ناسے ذرا کو سوچ کے گل دا رُخ موڑ کے کیہا "پر...... جے زور نہیں تاں گھٹو گھٹ متھا تاں کجیا کر۔" ایہہ کہہ کے مولوی ہوراں دُدھ اپنے بھانڈے وچ پا کے اوہدی گنجی واٹھی اوہنوں پھڑاوندیاں کہیا "جے اگلی واری میں تیرا متھا ننگا ویکھیا تے...... تے میں تیرے کن کھچ سٹاں گا سمجھ گئی ایں؟"

مولوی ہوری اندر ٹُر گئے تے راتو کنے ہتھ نال چُنی دا پلا متھے تائیں کھچ لیا۔ تے واٹھی سر تے دھر کے ٹُر پئی جیویں کوئی گل ای نہیں ہوئی۔

اوس دن شریف دے دل وچ مولوی ہوراں دی کوئی تھاں بن گئی سی۔ تے اوہناں دی وڈیائی تے شرافت وچ کوئی شک شبہ نہیں سی رہ گیا۔

گھنگھرو چھنکے تے اوہدیاں سوچاں کھلر پُلر گئیاں۔ نویں اُبھرن والی آواز اودیں اُبھر دی ڈبدی سی اوہدے تے شریف نے کن نہ دھریا پر گھنگھرواں دی چھنک بارے گوہ کیتا۔

"ایہہ آواز کتھوں آوندی اے؟" اوس اپنے آپ نوں پچھیا۔

"نال دے کوارٹر وچوں — کوئی آواز اوہدے کیہں کن؟"

نال دا کوارٹر تے مولوی جھنڈے شاہ دا اے۔ اوتھوں آواز کیویں آسکدی — کدی میتے دی گل دہیا۔

ہن گھنگھرو لے تال نال چھنک رہے سن۔

اوہ کنا چر سُندا رہیا۔ اخیر نہ رہ سکیا۔ اُٹھیا۔ ہولی جیہی بُوہا کھولیا۔ باہر نکل کے چانی وچ کھلو کے اپنے آلے دوالے ویکھیا گھنگھرو بس دوجے کوارٹر وچ ای چھنک رہے سن۔ "؟ اوہدے دل نے کیہا پر اوہ منن لئی تیار نہ ہویا۔

"بُڈھے دی کی حیثیت وچوں ویکھاں؟" اوہنے سوچیا "ایہہ اخلاقی جرم اے" دل نے جواب دتا اوہ مجبور گا دوجے کوارٹر

دے پُٹھے ول تُردیا۔ جھیت تے اکھ دھر کے ویکھیا۔

اوہدا آتما ساہ اُتے تے بیٹھا بیٹھاں ای رہ گیا۔

اندر نھارنھا دیوا پیا بلدا سی۔ جھنڈے شاہ دووی گوڈے مُودھے مار کے بیٹھا ہویا سی۔ اوہدے کُڑی دی اکھ بچی پئی ہوئی سی۔ پچھوں سے۔ کوئی اوہ چلے دا کم پیا لیندا سی۔ تے ساہنے اوہدی دھی پیریں گھنگرو بنھ کے نچدی سی پئی۔ اک واری ماہ ٹھڈا لے کے انگی پھیرا اجے نہیں لیا سی کہ اک دم ہبونیں تے پسرڑا مار کے بہہ گئی۔

مولوی نے لال لال اکھاں نال اوہنوں ویکھیا تے کُڑی کہن لگی "استاد جی! اتھے تے تہاڈا ای بنڑیا اے۔" تے شریف چپ چاپ اپنے کوارٹر وچ آ گیا۔

محمد اشرف بٹ

پیا کوکناں وِلکناں واریاں دا بنی رہن دے اساں غریباں دے نال

عاشق جگ تے تینوں ان گنت ملسن میرے جیہا کوئی ملسی نصیباں دے نال

دن نوں واَنگ سائے تیرے نال رہناں راتیں خواب وچ لڑاں رقیباں دے نال

طعنے ساری خدائی دے پیا جھلناں رکھناں تینوں بچا ترکیباں دے نال

طبع ہوئے نہ کدی ناشاد تیری جا جا مشورے کرناں طبیباں دے نال

اشرف دنیا نال وگڑے تے پئی وگڑے ڈرناں وگڑ نہ جائے حبیباں دے نال

محمد عالم کپورتھلوی

اپنا دیس بیگانہ

اے دل کھول پرانے دفتر بھرے فراقاں والے
درد منداں دے دل وچ آہی پڑھ پڑھ غم دے حالے

مُڑ اپنا پرانا وطن ویکھن دی ریجھ تے کجھ مولوی غلام رسول عالمپوری دا جنم بھوں تے مزار ویکھن دا شوق ایہہ دو ای خیال سن جیہڑے مینوں بھارت جاون واسطے تنگ کردے سن ۔ پر جدوں پاسپورٹ دے چکر دا خیال پیدا ہوندے تاں ایہہ شوق دی مٹھم پے جاندے ۔ وقت گزر گیا ۔ ایہہ شوق ہولی ہولی جوش ہوندا گیا ۔ تے میں سوچیا زمین والے لوک وانگوں ایس کم دی ٹھ دی کردا رہیا وچ ای کئی گرمیاں سردیاں آئیاں تے گزر گئیاں ۔ اخیر اک دن میں اُدم کیتا تے پاسپورٹ فارم بھر کے کوٹ دی جیب وچ پا لیا ۔ تے ایوں فیر سال لنگھ گیا تے مینوں اپنی آکھ تے افسوس ہویا ۔ اک دن میں فارم لے کے اپنے ضلعے دے پاسپورٹ کلرک کول چلا گیا ۔ تے اوہدے نال گل بات کیتی ۔ ایس نکے جیہے نقشاں والے سلے پتلے منڈے نے میرے ول بڑے غور نال ویکھیا ۔ تے آکھیا پہلوں تسی ایہہ چیزاں لیا کے وچ کرو ۔ راہداری ٹکٹ سو روپیہ نقد یا درجہ اول دے مجسٹریٹ دا چنگی مالی حیثیت دا تصدیق نامہ ۔ اک دو ورقاں تسی میں ایہہ ساریاں چیزاں لیا کے اگے رکھ دتیاں ۔ تے عرض کیتی کوئی ہور حکم ! تیہ روپے دا پوسٹل آرڈر لیا دیو ایس ہور کوئی حکم نہیں !!! ایہہ پوسٹل آرڈر لیا کے پچھیا ہن کدوں تک کم بن جاوے گا ۔ حکم ہویا بس دواں تریاں مہینیاں تک ۔ ٹکدی گل ایہہ کہ تین پاسپورٹ بن گیا ۔ تے مینوں گھر اطلاع آ گئی کراچی ویزا فارم ویزا بھن لئی گھل دتے ۔ رب نے کیتا اوہ وی کم ہو گیا ہن جیہڑا بھارت جاون دا کوئی پروگرام نہ بنے تبھی دن بیمار رہواں ۔ کوئی نہ کوئی کم جیہا پے جاوے ۔ گل اوتھے دی اوتھے رہ جاوے ۔ تے دوستاں یاراں دے پنجے دھسدے جاون ۔ میں نہ تے کوئی سیاسی لیڈر ساں تے نہ ای لیڈرکار پیر ساں ۔ پر ساریاں نوں پتر ویہلا نالو نال فیصلے کری جاندا ساں ۔ پر فیر وی جاون توڑی بھار چوکھا ای ہو گیا سی کجھ سمجھ ایہہ جیہے دی اکھوندے نیں جیہناں نوں جواب دتا ای نہیں جاندا ۔

مرجنوری ۱۹۷۲ء نوں جھنگ لاہور چھٹیاں پروگرام بن گیا ۔ کجھ ہو ایس توں بعد رونے تے فیر گرمیاں آ گئیاں سن ۔ ایس دن میں آغا رضی صاحب (پروفیسر گورنمنٹ کالج لاہور) نوں بھارت جاون دے مشورے واسطے ملیا ۔ کجھ چر اوہ ایہو جیہے کئی دریا تر چکے سن ۔ اوہناں سٹیٹ بنک آف انڈیا وچ اپنے اک شاگرد دل رقعہ لکھ دتا ۔ تے آکھیا پنج روپے

بھنا کے پے جاؤ ۔ کوئی گل نہیں ۔۔۔۔ میں بنک وچ پیسے بھناون واسطے چلا گیا ۔ تے اک نواں سیاپا پے گیا ۔ بنک والے نقد روپے نہیں سن دیندے ۔ ۴۵ روپے لے کے ۵۰ روپے دا بنک دا چیک دیندے سن ۔ جیہڑا دا پیرا پیتا سی اوتھے ایہہ بنک نہیں سی ۔ پاکستانوں جاون والیاں بچاں لوکاں نوں ایہہ تکلیف پیش آوندی اے کہ مُڑ غیر سرکاری طور تے چیک تڑاون نال لوکاں نوں نقصان اٹھاونا پیندا اے ۔ تے ایہدی لہر پاکستان نوں لگدی اے خیر میں جھکو تکے کردیاں ایہہ ۵۰ روپے دا چیک لے ای لیا ۔ بکی بکی چھوار پے رہی سی ۔ موسم مبارک دے گزرن جاون دی وجہ نال اخباری خبراں پڑھیاں تیز سن خیر رج سوچاں وچ رات پے گئی ۔

میں سوچاں وچ ڈبیا ہویا اجیہی رات گزاری
دن چڑھیا لکھ شکر رب تے کیتی ٹرن دی تیاری

رات میں اپنے دوست محمد صدیق ٹھیکیدار دی کوٹھی تے کٹی ۔ ۸ جنوری توں مینہ دی بارش ہو رہی سی ۔ لاہور دی آوا جاوی دا الجھیا ہویا مسئلہ ہور الجھ گیا سی کوئی بس رکشا ٹیکسی نہیں مل رہی سی بڑی مشکل نال ترکے وچ نویں کوٹ توں اک دوست محمد شریف دے نال سرگنگی تے اپڑیا ۔ اتھوں رکشا لے کے ٹیشن تے پہنچ گیا ۔ گڈی دا پتہ کیتا مینوں کوئی گڈی شوٹ نہیں سی کردی ایس واسطے محکمہ ریلوے دے اپنے اک ہم نام افسر کول اپنا فالتو سامان تے کیش رکھ دتا ۔ کجھ ملاقے لئے نے بالکل نمبر بس تے واہگہ بارڈر تے پہنچ گیا ۔ ایتھے تلاشی دین تے پاسپورٹ چیک کراون توں بعد لانگھہ وڑ گیا ۔ اگے پاکستان تے ہندوستان دے جھنڈے مقابلے تے جھول رہے سن ۔ تے دواں ملکاں دی پولیس دا اک اک سپاہی دی مقابلے تے کھڑا سی ایہہ نظارہ وی خوب سی ! اوہناں نوں پاسپورٹ دکھاون تو بعد لانگھہ چلا گیا ۔ ایتھے فیر بھارتی پولیس نے پاسپورٹ تے ویزا چیک کیتا تے مُڑ تلاشی ہوئی ۔ ویزا اوہناں رکھ لیا تے اک چٹ دے دتی ۔ میرے کول ایس ویلے وی پاکستانی تے پنجاہ روپے دا بھارت دا چیک سی ۔ ایہہ رقم میں بلاضرورت دا چیک لیتا ۔ ویہاں روپیاں دے ستاراں تے پنجاں دے اٹھانی ہندوستانی روپے مل گئے ۔ تے میں بڑا خوش ساں چلو ایہہ نقدی دی تکلیف تے ختم ہوئی ناں ۔ ایتھوں بس لے کے امرتسر پہنچ گیا ۔ تے امرتسروں پٹھانکوٹ دا بس دا ٹکٹ لے لیا ۔ بساں دا کرایہ پاکستان ناں ڈیوڑھا اے ۔ امرتسر توں ڈھلواں ہم گوبیل اے ۔ کرایہ ۵/۶ اے ۔ لاری اپنی رفتار نال چل رہی سی ۔ جد ایہہ لاری گانگرے دے نیڑے اپڑی تے اوہ اٹھاراں سال پرانے واقعات میریاں اکھاں اگے گھم لگ پئے ۔ تے اوہ قیامت دا ویلا یاد آ گیا ۔ جد ساڈا قافلہ ایتھے اپڑیا سی ۔ تے مینہ پینا شروع ہو گیا سی ۔ جی ٹی روڈ دے لاگے نناں گے جیاں کھوبیاں وچ نہریاں پا دتیاں گئیاں سن ۔ قافلے وچ ہیضہ دی بیماری پھیل چکی سی ۔ پنگے پہلے گھبریاں وچ دم توڑ رہے سن ۔ اودھر سکھاں دے حملے دا وی خطرہ سی ۔ اوہ وی جنگلی جانوراں وانگوں قافلے دے آلے دوالے موہنہ کھولے پئے پھردے سن ڈوگرہ فوج نوں قافلے نال کوئی ہمدردی نہیں سی ۔ ہمدردی والے بلوچ رجمنٹ دے جوان پچھانہہ جا چکے سن ۔ جیہناں

دے جوسلے خیراں وانگوں سن تے اوہناں دے ہوندیاں کوئی تالا ٹٹنے ول انگلی وی نہیں کردا سی۔ کیوں اوہ صرف ایہو ای نہیں سی کہ تنگ سنگوں اوہ سر ای تن توں جدا کر دیندے سن۔ ایتھے بڑے بڑے پنڈاں دے مالک تے چودھری لوک وچ کُل رہندے سن۔ کوئی الجھن والا نہیں سی ساوہ شکلاں جیہناں کدی گھروں باہر پیر نہیں سی کڈھیا اج جنگل تے اجاڑاں وچ واساں تاکاں دی بیڑی حالت وچ اداس بیٹھیاں سن کتھے گھر تے کتھے اجاڑ ؎

اُکتھے دن تے راتیں بیٹھا سیاں وچ چوفیرے
ایتھے دُکھ تے درداں پاٹے کن دوالے گھیرے
نہ اوہ سوہنی مجھیں بھاناں نہ اوہ لیمت تلائیاں
نہ اوہ رنگ برنگی کھانے ناوہ بدن صفائیاں

ایہہ دکھاں درداں دی کہانی بڑی لمی اے۔ ایتھے اک بندے ویر نمبردار دے مرن دا لوکاں نوں بہت دکھ ہویا کیوں جو اوہ نمبردار گٹ تے پڑھیا لکھیا زیادہ سی۔ ایس واسطے لوک اوہنوں عزیز کرکے ای آکھدے سن۔

میں ایہناں سوچاں وچ ڈبیا ای ہویا ساں جد لاری ڈھڈیاں دے اڈے تے پہنچ گئی۔ لاری توں اتر کے سدھا تھانے گیا۔ اپنا پاسپورٹ تے پولیس والی چٹ وکھائی۔ تھانے والیاں پچھیا کیہدے کول ٹھہرنا جانا ایں۔ چکوکی بابا پوڑی داس کول تھانے دی لکھت پڑھت توں بعد میں تانگہ لے کے اپنے پرانے پنڈ نوں ہو ٹریا۔ ایہہ پنڈ ڈھڈیاں توں چڑھدے ول دو کو میل دے فاصلے تے دریا بیاس دے کنڈھے تے واقع اے۔ اج توں ساڈھے تن سو سال پہلوں ایہہ تھاں جنگل تے سیلے آباد سی۔ ساڈے وڈیرے ابراہیم خاں ایس تھاں دا حاکم سی جد چکو جٹ گوت پنہ کھوکھر وال ضلع گورداسپور توں کے حاکم وقت دی اجازت نال ایتھے بہہ گیا۔ تے اپنے ناں تے پنڈ دا ناں چکو کی رکھیا۔ دو سال بعد محمد جلال الدین اہلیٹی گوت سنبھو تے نور العین دو بھائی گوت شسن بگو چید ضلع امرتسر توں آ کے چکو توں ڈیڑھ سو قدم دے فاصلے تے ڈیرے لا کے بہہ گئے پنڈ دا ناں مکھر نہ رکھیا ایس واسطے چکو کے ای مشہور ہو گیا رائج ہور آدمی ایس دی برادری دے آ کے ایتھے بہندے گئے تے ایہہ پنڈ بہت وڈا نگر بن گیا ۱۹۳۲ء وچ سیلاب پاروں بند برباد ہو گیا لوکاں کجھ سال لگے تاں گئے دیاں پنڈاں وچ گزارے ۱۸۵۸ء وچ پہلاں تے ۱۸۹۳ء وچ دوجا بندوبست زمین دا ہویا ملکیت قبضہ مالکی دے حساب نال منی گئی۔ ایس پنڈ دیاں نکھیے دیتاں ہوئیاں چار نمبرداری دیاں فرداں بنائیاں گئیاں۔ نیل گھسیٹا۔ فرد صحب علی۔ نیل نکا۔ فرد پاپی سنگھ رقبہ تن ہزار گھماؤں بنائیاں گئیاں۔ سبھے دی نویں سرے توں پیمائش کیتی گئی۔ ایس اک ای پنڈ دیاں دو جمعبندیاں چکو کی رقبہ ساڈھے پنج سو گھماؤں تے منڈ چکلی

چند سیانیاں بندیاں توں سوا بہت گھٹ لوکاں نوں ایس گل دا علم سی ۱۹۴۷ء وچ اجڑ کے جد ایہناں لوکاں پاکستان وچ آ کے اپنی پچھلی زمین دے کلیم فارم دتے تاں چکو کی دے فارم دے جھگڑے جد کہ زیادہ زمین منڈ چکو کی وال جمعبندی وچ

سی۔ کجھ فارم خالی آ گئے کئیاں نے بھلا بہت نقصہ آ گیا۔ لوکاں وچ جا رہی اوہناں جمعبندی دی پڑتال کرائی۔ تے دوجی جمعبندی دا حقدہ کھیا۔ ایس چکر نے لوکاں نوں ایہا خراب کیتا کہ کئی غریب سچے تاہیں دھکے کھاندے پھردے نیں۔ حکومت نوں چاہیدا اے کہ جیہناں لوکاں نوں اجے تائیں زمیناں نہیں ملیاں۔ اوہناں واسطے کوئی آسان تے سستا جیہا طریقہ سوچے تاں جے ایہہ لوک دی جیوندیاں وچ ہو جاون کیوں جے موجودہ زمین دے فارم دین تے زمین الاٹ کراون دا طریقہ ڈھیر دی نہر کڈھن توں وی اوکھا اے۔

مینوں افسوس اے کہ میں بھارت توں مڑ پاکستان وچ آ رہیا واں کیہ کراں ایتھے دا واسی کجھ ہویا ایتھے نہ آواں تے چھوڑ کدھر جاواں —

کوئی اوہ گھنٹے وچ میں پنڈ پہنچ گیا۔ میرے بیزبان نوں میری اڈیک تے سی۔ پر اوس مینوں پچھانیاں نہ۔ جد میں اپنا تے والد صاحب دا ناں دسیا تے پچھی پائی۔ بہت خوش ہویا جھبتی اندروں کرسی کڈھ کے لے آیا تے آکھن لگا بیٹھو مہاراج۔ ایہہ اوہو ای کرسیاں نیں جیہڑیاں تسی جاون لگے دے گئے سو۔ میں آکھیا بابا جی ایہہ سارا مال تسا ڈا ای اے۔ دن دے چار کو وجے دا وقت سی میں اپنا بیگ رکھ دتا تے آکھیا بابا جی جے تہانوں تکلیف نہ ہووے تاں مینوں پنڈ دی تے اپنے کھوہاں دی سیر کراؤ۔ اوہ آکھن لگے میں تے نوکر ای تسا ڈا واں۔ پر تسیں توں سفر وچوں تھکا آیا ایں۔ کل پھر لئیں۔ ؎

ہن ایہہ اکھیں صبر کردیاں پہنچ گئیاں جاں نیڑے
اٹھن چھلاں دل دے اندر ویکھے کون سویرے

خیر اوہ بزرگ میرے نال ہو ٹرے۔ جد میں پنڈ دی حالت ویکھی تاں سارا نقشہ ای بدل چکا سی۔ ایہہ اوہ پنڈ ای نہیں سی جتھے میں رہندا ہیا ساں۔ ایہہ تاں کوئی ہور ای بے رونقا جیہا پنڈ جاپدا سی۔ ہر تھیں ایہہ اوہو دھرتی سی جتھے میں جمیا سی۔ جتھے ساڈیاں بیٹھکاں دیاں پڑیاں وقف سن۔ ایہہ دکھری گل اخیراں نے ایہا تحریر ٹکا چھڈیا اے۔ ایس پنج چھ ہزار دی آبادی والے پنڈ وچ ہن صرف ہزار ڈیڑھ ہزار دی آبادی سی پکے تے نویں چھتے ہوئے کچے مکان موجود نہیں سن پرانے پچھتے ہوئے پندرہ ویہہ پکے مکان کھڑے سن۔ تے کجھ نویں کچے پکے مکان بن چکے سن جیہڑے باہر باغاں دا تاں نشان نہیں سی جد میں ایس تھاں وچ پھر رہیا ساں۔ تے مینوں کجھ نہیں سی آ رہی کہ میں کوئی خواب ویکھ رہیا واں۔ یا سچ مچ اپنے پرانے پنڈ وچ پھر رہیا واں۔ ایہناں لوکاں نے جیہڑیاں ایتھے رونقاں ویکھیاں ہوئیاں سن اوہ حال دسنا میرے قلم دی طاقت نہیں۔ رات دی چن چاننی وچ اوہ ٹیاں دے پاسے تے گیت ؎

چناں تیری چاننی نُری
میری بُھنڈی دی لونگ گواچا

تے گھریاں دے بیہے دے گیت ؎

اکھ میرے یار دی ہسّے
لالی ہیریاں اکھاں وچ وڑ کے

تے سیانیاں دیاں محفلاں وچ وارث شاہ دے بول۔ ؎

مچھے نہ جھلیائی بدی نال بھریاں یاد رکھ نصیحتاں پیریاں کی
ہناں حکم دے مرن نہ اوہ بندے ثابت جنہاں دیاں رزق تیاں ڈھیریاں نی

تے کدھرے بزرگاں دی مجلس وچ مولوی غلام رسول دی یوسف زلیخا دا ایہہ شعر پڑھے جاندے ہوندے سن۔ ؎

بل کوئل دن چارے واسا پردیساں وچ تیرا
وریہ بیہڑ نہ دیس پرائے اتھ نہ رخت لمیرا

ایہہ ساریاں پرانیاں یاداں جنہوں یاد آ رہیاں سن دن ڈُب چکا سی انھیرا ودھدا جاندا سی۔ میں ٹھاں بھرے دل نال اپنے میزبان دے نال اوہدے مکان تے آ گیا۔ حکم ہویا مہاراج پرشاد ہی شکھو گے کہ ٹھہر کے۔ لا عرض کیتی جھدن نے آ ڈگے تے چکھ لواں گے۔ میں ایتھے کھانے دی تفصیل بیان کرنی نہیں چاہوندا۔ تے نہ میتھوں ایہناں لوکاں دے خلوص تے پیار وچ شک اے۔ پر حقی گل ایہہ اے کہ ایہہ قوم کھان نہیں جاندی۔ اسلام غیر مسلم دے گھروں کھاون توں نہیں روکدا پر پاک تے حلال چیزاں آکھدا اے کھاؤ۔ ایس قوم وچ برتناں تے گھراں دی صفائی دی گھاٹ اے، تے اوہ چپے والا سلوک ونگا ساہی پکانا ایہناں دے وس دا روگ وی نہیں۔ جنہوں زندگی وچ پہلی واری سکھاں تے ہندوواں نوں نیڑیوں ہو کے ویکھن دا اتفاق ہویا سی۔ ایتھوں اوس پرانی کہاوت دی سچائی دا یقین آ گیا۔

مسلمان دی کھٹی تے ہانڈی نے چٹی
ہندو دی کمائی وراہ نے مسلمان نے کھائی

لاہور وچ میں ناشتہ کر کے گیا سی سمجھو گی ہوئی کھانا میری مرضی دا نہیں سی۔ تھوڑی بہت پیٹ پوجا کر لئی اوہ پئی سوں گئے۔ دن ویلے بیگ وچوں ماکھے کڈھ کے ناشتہ کیتا۔ دس کو وجے اپنے پرانے سکول گیا جتھے میں ست جماعتاں پڑھیاں سن۔ ایس مڈل سکول وچ چار پنج ماسٹر تے اک استانی سی۔ ہیڈ ماسٹر پنجابیاں دے الیکشن دی وجہ نال ہو گیا ہویا سی۔ ایہہ ماسٹراں دی ساری ٹوری پچھ اردو رسم الخط توں ناواقف سی ماسٹراں نال مذہب سیاست تیراں دے بھا بھتے وارے گلاں باتاں ہوندیاں رہیاں۔ پنجابی کڑیاں منڈیاں دی تقریباً اکٹھی اے۔ منڈیاں دے سکولاں وچ ای کڑیاں پڑھدیاں نیں۔ تے اک اک دو دو استانیاں دی نال نیں جنہاں نوں بہن جی آکھیا جاندا اے ایہہ ماسٹر وچارے منشی ای سن۔ جد میں کوئی سوال کراں تاں اوہو ای سوال میرے اگے کر دین۔ جہالت وچ ایس ویلے سلام دے ڈھنگ طریقے نیں۔

سکھاں دا سلام: ست سری اکال
ہندوواں دا سلام: نمستے
سرکاری سلام: جے ہند

سرکار نے ہندواں سکھاں دا فرق مٹاون واسطے ایہہ سلام گھڑیا اے۔ ایس سلام دا مطلب اے۔ "ہند دی فتح"۔

سلام دے معاملے وچ دنیا دا کوئی مذہب اسلام دا جواب پیدا کر ای نہیں سکدا مثلاً انگریزاں دا سلام گڈ مارننگ (اچھی صبح) Good Morning شام نوں بھاویں مر جاوے۔ مسلماناں دا سلام اجیہا پیارا اے۔ کہ سمجھدار غیر مسلم وی ایہدے چنگا ہون دا اقرار کردے نیں۔ (السلام علیکم) سلامتی ہووے تیرے تے (وعلیکم السلام) تیرے تے وی سلامتی ہووے تے ست سری اکال (سچا پرمیشر ازلی) خدا دی وڈیائی تاں ہے پر ایہدا سلام نال کوئی تعلق نہیں۔

خیر ایہہ گلاں تے ویکھے نال ای ختم دے اگے آ گیاں نیں گل تے ہو رہی سی مذہب اُتے۔ مذہب بارے سکھ وڈی مظلوم قوم اے۔ اوہ تے ایس دنیا دی ریت ای ایہی اے جیہڑی گل ایہدے وچ وڑ جائے اوہ نکلدی نہیں۔ تے مذہب انسان اوہو ای منندا اے جیہڑا ایہدے باپ دادے دا ہووے۔ بھاویں باپ دادے سدھے ای گمراہ ہون تے جے باپ دادے دا مذہب ای چنگا ہوندا۔ تے حضرت ابراہیمؑ تے نبی اکرمؐ اوہ مذہب کدی نہ چھڈدے۔ اج مسلماناں وچ وی کئی فرقے بنے ہوئے نیں پر سارے مولوی خود تے اصلیت نوں سمجھدے نیں پر لوکاں نوں سدھے راہ دل آون نہیں دیندے۔ سکھ مذہب دے بانی گورو نانک سن جنہاں ۱۴۶۹ء بری وچ تیسرا پنتھ خالصہ پرگٹ کیتا۔ ایس توں پہلے مسلمان تے ہندو سن۔ گورو گوبند سنگھ سکھاں دے آخری گورو نیں۔ ایس توں پہلے ایہہ گورو ہوئے نیں۔

۱۔ گورو نانک ۲۔ انگد ۳۔ امر داس ۴۔ رام داس ۵۔ ارجن ۶۔ ہرگوبند ۷۔ ہر رائے ۸۔ ہرکرشن ۹۔ تیغ بہادر

گرنتھ صاحب نوں اکٹھیاں کرن والے گورو ارجن دیو سن۔ ایہدے وچ گورو ارجن دیو نے مسلمان صوفیاں تے ہندو سادھواں دیاں چنگیاں گلاں جمع کر چھڈیاں نیں۔ مقالات احسانی دے مصنف، دنیا دی جہالت بارے لکھدے نیں کہ حضرت نوح علیہ السلام ساڈھے نو سو سال قوم نوں وعظ نصیحت کردے رہے۔ تے قوم نے اوہناں نوں نبی وی نہ منیا۔ تے جد مغل تے آئی تے گاں نوں ربّ من لیا۔ جد کہ گاں تے اک دن وی نہیں آکھیا۔ کہ مینوں منو۔ مسلماناں دا تے ہندوواں دا جھگڑا ای گاں دا اے۔ گل ہن تے سکھاں دے مذہب بارے ہو رہی سی وچ ہور ای گلاں آ گیاں نیں۔ میں ماسٹراں تے سوال کیتا کہ شراب تہاڈے مذہب وچ حلال اے کہ حرام ایں۔ آکھن لگے تہاڈے وچ کیہ اے۔ عرض کیتی۔ اہل عرب شراب دے عادی سن۔ پہلوں ایہہ حکم آیا کہ شراب پی کے نماز دے نیڑے نہ جایا کرو۔ کجھ چر بعد پھر ایہہ حکم آیا کہ شراب وچ فائدے گھٹ نیں تے نقصان زیادہ اے۔ سمجھدار لوکاں اودوں ای شراب چھڈ دتی۔ آخر

علم وچ ڈانٹ آگئی ۔ کہ شراب پینا بھیڑی گل اے ۔ ایہہ شیطان دا کم اے ۔ ماسٹر آکھن لگے ساڈے تے جاڑا اے ۔ میں گرنتھ دا ایہہ شعر پڑھ دتا ۔

بھانگ مچھلی سراپان (شراب) جو جو پرانی کھائے (لوگ)
تیرتھ برت نیم کئے دیتے سبھی رساتل جائے

یعنی بھنگ مچھلی شراب نے مزار تے جا کے جیہڑے بندے کھان کھادن مٹے نیں اوہ سارے ایویں جاون گے ۔ ماسٹر ہوری چپ تے بھیں جی ہسن لگ پئے !

گورو گوبند سنگھ ہوراں مگروں سکھاں وچ کوئی گورو نہیں ہویا جیہدی وجہ ایہہ اے کہ گورو گوبند سنگھ جی فرما گئے سن پئی

گورو گرنتھ جی مانیو پرگٹ گوراں کی دیہہ
جن کا ہردا سدھ ہے کھوج شبد میں لے

ایہہ آخری گورو ۱۷۲۳ بکرمی نوں پیدا ہوئے تے ۱۷۶۵ بکرمی حیدر آباد وچ فوت ہوئے ایہناں دے پنج پیارے پنج پیاریاں دے ناں نال مشہور ہوئے ۔

ایس توں بعد میں اپنے پنڈ دیاں لالیاں نوں ملن واسطے گیا ۔ لالہ وزیر چند ہیا ۔ اوس پنڈ دی بربادی تے اوہ پرانیاں رونقاں دا ذکر شروع کر دتا ۔ کول ای بیٹھی ہوئی اوہدی کڑی آکھن لگی پرچا جی ! میں تے ایس پنڈ نوں رانجھ دا ای دیکھ رہی واں ۔ اوس آکھیا بچی تیرے توں پہلیاں گلاں نیں ۔ ایہہ گلاں ہو ای رہیاں سن کہ اوس اٹھ جماعتی منیار نے اک ایہا سوال میرے تے کیتا ۔ کہ میتھوں اوہدے دل بڑے غور نال دیکھنا پیا ۔ پاکستان وچ راج کیہڑا اے ؟ جمہوریت کہ لوک راج ! جی ہاں اسیں سنیا ای پاکستان وچ ڈکٹیٹر شپ اے ۔ عرض کیتی تساں غلط سنیا اے ۔ اک اٹھ جماعتی پینڈو منیار دے مونہوں ایہہ سوال سن ای حیرت سی ۔ بعد وچ میتھوں پتہ لگا پئی ۔ سبھی ایہہ کڑی اوتھا لاگے دے پنڈ بٹالہ وچ "سھین جی" لگی ہوئی اے ۔ ایہہ دن ای گزر گیا ۔ اگلے دن میں لاگے دے پنڈ بٹالہ وچ گیا ۔ ایہہ لوک ساڈے سارے پنڈ دیاں لوکاں نوں جاندے سن ۔ بلکہ اپنے وقت کالاں دا پچھے بھدے رہے ۔ ایتھے اوس دن تحصیلدار تے محکمہ مال دا سارا عملہ گیا ہویا سی ۔ جیہڑا اشتمال اراضی دا کم کر رہیا سی ۔ ایس عملہ وچ مہر سنگھ گرداور بڑا سیانا تے سمجھدار بندہ سی ۔ اوس میریاں گلاں دے بڑے ستھرے جواب دتے ۔ ایتھے اک چھوٹی جیہی محفل وی ہو گئی ۔ تے چاہ دا دور وی چلدا رہیا ۔ چار گھڑ دی سبھی ہندوستان دیاں لوکاں نوں کھنڈ کھادھ لئی نہیں لبھدی کھنڈ حکومت باہر گھل رہی اے ۔ چنگے بھلے بندے گڑ دی چاہ مجبوراً پیندے ۔ کھنڈ بڑی مشکل نال تن روپے سیر بلیک ملدی اے ۔ ایہہ دن وی رانجھ ای ڈل گزر گیا ۔ اگلے دن میرا عالم پور مولوی غلام رسول صاحب دے مزار تے جاون دا پروگرام بن گیا ۔ میں اپنے اک پرانے جماعتی سادھو سنگھ نوں نال لیا ۔ سائیکلاں گھتے عالم پور نوں سویرے نو وجے چل پئے راہ چنا سی ۔ عالم پور ساڈے پنڈوں بڑھدے ول چودہ کو میل دے فاصلے تے سی ۔ بھارتی حکومت نے دریا بیاس تے قدرتی ہ

چھڈیا اے ایہہ بندہ مشرک دا وی کم دیندا اے ۔ تے پٹھاں نوں پڑھ توں وی بچاؤندا اے ۔ ایس پچھے بندہ اسیں ساڈھے گیاراں وجے عالم پور پہنچ گئے ۔ ایتھے دے سرپنچ شاہ رام لال نوں ملے ۔ اوہدے نال گل بات کیتی ۔ دسیا کہ مولوی غلام رسول نوں ملن آئے واں ۔ اوہناں دا گھر اوہناں دے یار جانی موچی دا گھر مسجد مزار ایہہ سارے تھاں وکھاؤ ۔ آکھن لگے اک منٹ ٹھہرو ۔ میں گیا تاں اندر بیٹھ ۔ وچ چلے گئے ۔ اندر تحصیلدار آیا ہویا سی ۔ اوہدے نال گل کیتی تے باہر آ گئے ۔ جدمیتھوں ایس گل دا علم ہویا ۔ فیر میں عرض کیتی کوئی ہور بندہ گھل دیو ۔ تسی رہو ۔ آکھن لگے نہیں تساں کیہڑا نت آؤنا ایں ۔ پھیر اسیں اوہدے نال ٹر پئے ۔ پہلاں مولوی صاحب دا گھر ویکھیا تے پھیر یہ جانی یار دا گھر تے دکان ویکھی تے مولوی صاحب دا ایہہ مصرعہ یاد آیا ۔ کہ

جانی یار دی وچ دکان بہہ کے بیٹا ایہہ اتفاق تحریر دا اے

ایس توں بعد اسیں مزار ولے چلے گئے ایہہ پنڈوں مشرق والے پاسے اے میں اسلام علیکم آکھ کے فاتحہ پڑھی ۔ تے اپنے رہبر نوں آکھیا ایتھے کوئی یوسف زلیخا دی کتاب مل جاوے گی ؟ اوس آکھیا کیہ کرنی اے ۔ عرض کیتی اسیں کیڈی دور ولوں چل کے ملن آئے آں ۔ میں چنہ تے کر لیے پئی ایتھے کوئی بزرگ ہے وی اے یا اسیں ایویں بھل ہوئے آں ۔ اوس دو کے پنڈوں کتاب لے آندی ۔ اک دو بندے ہور وی آ گئے ۔ میں دعا منگ کے قبر دے اتے رکھ کے کتاب کھولی ایہہ شعر فال دا نکلیا ۔

ہاں میں ٹھیک ، نہیں گل جھوٹھی متاں یقینی پلائیں
خواب خیال نہیں ایہہ گلاں مت کر وہم اڈائیں

ایہہ لوک تے ایہہ شعر سن کے حیران ای رہ گئے ۔ تے آکھن لگے مہاراج اک وار ساڈے واسطے پھر ایویں کتاب کھولو ۔ تاں ایہہ شعر نکلیا

عمر جوانی نہر وگیندی حسن ندی دیاں لہراں
گزری عاشقاں گئی کد آئی مڑ کے وچ بچلیاں شہراں

اوہ ایہہ شعر سن کے وی بڑے خوش ہوئے ۔ تے رام لال نے میرے نال مزار نوں بناون دا وعدہ کیتا ۔ ایس توں بعد ویئں (اک ندی دا ناں) دے کنڈھے والی مولوی صاحب دی مسجد ویکھی ۔ ایس توں بعد ڈیڑھ کو وجے اسیں ایتھوں ٹر پئے ۔ عالم پور دریا بیاس دے کنڈھے تے چھوٹا جیہا پنڈ اے پر مولوی صاحب دے قلم نے ایہنوں تاریخی مقام بنا چھڈیا اے ۔ کنواں ولاں تے ایہہ اسکا چلدا اے ۔ ۔ مڑ پچھے راہے چار کو وجے پنڈ اپڑ گئے ۔ سائیکل چلا چلا کے تھک گئے ساں ۔ مانگ لگھ کے میں رلا ای پیدل اپنے تکوہ ول آ گیا ۔ تے گردی کرن واسطے آ گیا ۔ پھر دیاں ٹردیاں ہنیرا ہو گیا ۔ واپسی تے لالہ وزیر چند لیا ۔ تے گھر چاہ پیاون لئی لے گیا ۔

چار پینڈیاں کجھ ہور ہنیرا ہو گیا ۔ تے میرا مہران بابا ساہ چڑھیا تے آیا ۔ میں آکھیا بابا جی خیر تے ہے ۔ آکھن لگا ہے سٹھ غیر پر غصہ کر ہی ۔ عرض کیتی نہیں کردا ۔ تیرا گلاں رات پھر ٹھیک نہیں ۔ میں تے کوٹ سنگھ نمبردار تینوں کہے دے

ہٹ پھر دے واں۔ پئی منڈا کھدا چلا گیا۔ میں آکھیا تساں دی بہت مہربانی پر تسی منڈے دا اینا فکر نہ کرو۔ یوں نہ کریو تول مانہ یار دا پتر ایں۔ ایس دن مینوں پہلی وار احساس ہویا کہ میں اک بیگانے دیس وچ واں۔ اگلے دن اتوار سی میں اپنے پنڈ دے چودھریاں (جیہناں نوں ہن ہریجن آکھیا جاندا اے) کول بیٹھا ہویا ساں۔ اک منڈا آیا۔ آکھن لگا پتا جی تہانوں سددے نیں۔ اوہدا باپ پنڈت کدارناتھ اک دکان دے برانڈے وچ منجے تے بیٹھا ہویا سی۔ کول اوہدی کڑی چاہ بنا رہی سی۔ میں آکھیا پنڈت جی کیہ گل اے۔ اوس کہیا چاہ دا چار گھٹ تے پی لئو۔ تے نال ای اوس آکھیا کیہ آکھنا کی مسلمان کیہاں دے ہوندے نیں۔ تسیں اوہ بولدے کیہاں نیں۔ میں عرض کیتی ویکھو تاں ایس مینوں لیا ای ہونا ایں۔ نے گلاں دی میں کردا پیا واں کڑی ہس کے ہس پئی تے کجھ دیر ایتھے دی گپ شپ رہی۔ کدارناتھ بھائی دروازہ لاہور دا رہن والا سی۔

سوموار نوں میری پاکستان آون دی تیاری سی تے میں ساریاں نوں اخیر وار ملدا پیا ساں۔ لالہ وزیر چند آکھن لگا علاقے والی دی تساں نوں کافی تکلیف ہوئی ہوئی ایں۔ مسلمان گوشت کھاون والی قوم اے۔ پر ایتھے گوشت کتے [illegible] پتا ای گوشت کیہ ہوندا اے۔ میں نویں نسل دا ایہہ تعلیمی حال ویکھ کے حیران رہ گیا۔ اوس دسیا انگریزی [illegible] گی اچھا اچھا "ماس"۔ میں آکھیا لالہ جی نعرہ تے دُدھ ملا کے ناشتہ دوپہر نوں کیہ شام دُدھ۔ اک دن گڑ آپ کرا سی۔ ایس توں وکھ دو ٹنگ روٹی کھانی پئی اے بس وقت لنگھ گیا اے۔ ملاقاتاں توں وہیلا ہو کے میں جتنے آیا ایتھے دی واقف کاراں نوں ملدا گلدا رہیا۔ پرانے اردو فارسی جانن والے لوک ہندی گورمکھی توں بڑے تنگ نیں۔ ہندی تے گورمکھی سوائے رسم الخط توں ہور کجھ وی نہیں۔ بس اردو ہندی اکھراں وچ لکھیا جاندا اے۔ تے پنجابی گورمکھی اکھراں وچ لکھی جاندی اے تے تعلیم دے ٹھیکیدار اڈکے ہو کے فارسی عربی دی تھاں سنسکرت تے بھاشا دے لفظ داخل کر رہے نیں۔ میں ایتھے کجھ لفظاں دیاں مثالاں تے دیندا پر گل اگے کافی لمی ہو گئی اے۔ ایس واسطے کسی فیر سہی۔ ایتھوں میرا اک پرانا جماعتی پریم سنگھ موٹر چاپڑن واسطے میرے نال آیا۔ تھانے اطلاع دین توں بعد میں پنج تھاں کچہریاں وچ آیا۔ ایتھے پاسپورٹ دی لکھت پڑھت کرائی۔ تے خرید و فروخت ول ہو لیا۔ ہندوستان وچ کپڑا سستا ہونا اک افسانہ ای اے۔ ایتھے قسم قسم دے کپڑے دے بھا ساڈے نال تقریباً ملدے جلدے ای نیں۔ باقی لٹھ گھیو۔ گڑ ہر شے ساڈے نالوں مہنگی اے۔ پرانے آپ اوہناں سارے بدل چھڈے تے مثاں سیاں دی تھاں کوشش تے [illegible] ایہہ کلا چلیا اے۔ تمباکو نوشی بند ہو گئی منگل والے گا ای سے نہیں۔

پیسے میرے کول کافی بچ گئے سن۔ میں ایتھوں ٹیکسی لئی تے امرتسر آ گیا۔ ایتھے آ کے مینوں اپنی جہالت دا احساس ہویا۔ کیوں جے میں تے بے فکر ہو کے ایہہ سوچ کر رہیا ساں جیویں اپنا ملک ہوندا اے۔ امرتسر مینوں پتہ لگا کہ باڈر چار وجے بند ہوندا اے ہن ساڈھے چار وج چکے سن۔ پچھ کے اک مسلم ہوٹل لبھا۔ ہوٹل والے پاسپورٹ ویکھ کے

آکھن لگا بابو جی تساں دا ویزا امرتسر دا نہیں۔ تسی ایتھے نہیں ٹھہر سکدے سوائے سٹیشن توں۔ ایتھوں ایہہ خبر سن کے تاں پہلاں بالکل رکت لیا۔ انہاں وچ زیادہ ایہو ای رنگٹے چلدے نیں۔ ایہہ سب توں گندی سواری اے۔ اک تے آدمی ایس تے بہندا ای بہت اوکھا ہو کے اے۔ دوجا چڑھائی آ جاوے تے تھلے اُتر و۔ سٹیشن تے پہنچ کے سوچیا کہ راہ بچے واگھوں کوئی بسیں بدلنے۔ بابو نوں پچھیا لاہور ول نوں گڈی کنے وجے جاندی اے۔ اوس دسیا دن دے گیارہ وجے۔ میں آکھیا پیا سیالا تے مہاندرول نوں رات گیارہ وجے۔ فیر اوس نوں میں دسیا کہ میں کوئی فریب کرنا چاہوندا تاں تسی مینوں سٹیشن سیکنڈ کلاس وانگٹ دے دیو تاکہ رات کٹ لواں۔ ٹکٹ لے کے میں سیکنڈ کلاس دے ویٹنگ روم وچ آ گیا۔ چوکیدار نے پچھیا بابو جی کیہڑی گڈی جاؤ گے۔ آکھیا جیہڑی جانا ہووے گا دساں گا۔ اوہ گھڑی مڑی چار پیسے آ جاوے۔ تنگ آ کے آکھیا مجھ لیاونا ای لے آ۔ پنج دا دو رپیہ مرلے فٹ دے تے نال چار آ گئی۔ ایہہ جل دتا۔ تے نال اک روپیہ اوہنوں تھلا۔ تے آکھیا ہن دو میٹھیاں جاویں۔ مسافراں دی لمی رات گھر وچ نہ آوے۔ پہلی وار پیر فضل دے ایس شعر دی صداقت دا علم ہویا۔

ساٹوں اکو غم دی رات جیہی کیہڑی گھر دے وچ نہ آوے
جیہڑے ادلے کیہڑیاں راتاں نیں جیہناں دی سحر ہو جاندی اے

سویرے پٹھیا ٹیکسی لئی تے باڈر تے پڑیا جیہڑا ۹ وجے کھلیا۔ قانون دے مطابق ایتھوں وہیلا ہو کے باداں تھرنس لے کے لاہور آ گیا۔ لاہور وچ پہلا ای سماں سی منٹیاں مٹھیاں گلیاں تے ہور ملکی بانڈی۔ کیہے جی لوڑ ملبو بغیر ای سدھا گھر شاہ کوٹ آ گیا۔

سِر مُنّا اے ہند دا سر جیہی لگا بھار
کجھ ہور حالا دیکھیا فنا پیشِ گزار

محمد اسحٰق اسحٰق

غزل

ہجوراں اوہ کالی بولی کیکر کٹی رات نہ پچھو
کیویں پئے تارے پلکوں ٹٹے کنج ہوئی پربھات نہ پچھو

جلویاں دے بازاروں بچھڑے وہاج وہاجے میریاں اکھاں
دل دے کعبے وچ نیں رکھے کیہ کیہ لات منات نہ پچھو

درد، تصور، یاداں، ہاواں، ہنجو، ہوکے تے جگراتا
عشاقاں نوں کیہ کیہ لبھی درگاہوں سوغات نہ پچھو

جس دے واسطے مہیں چرائیاں، کن پڑوا کے جوگی بنیا
اُس مٹیار دا تقوہ کوئی دستو مینوں ذات صفات نہ پچھو

اوہدی زُلف نوں چوری چوری لوریاں دیندی رہی اے راتیں
واپرے دی خوشبو کتھوں آندی اے خیرات نہ پچھو

تانگھ دا تارا تارا جاگی دل بن بیٹھا چن تے لاڑا
وصل دی راتیں اسماناں تے کس دی سی برات نہ پچھو

وقت پیاں اسحٰق کرے گا سجناں اُتوں جان دی صدقے
اوہدے ورتوں کھل تہانوں بے شک اوہدی وات نہ پچھو

محمد نسیم قریشی

غزل

دُکھ دے بیٹھے گاہندیاں گاہندیاں تینوں وی تاں گے آں بُھل
ساری رہندڑی دُکھ جھلن دا ایہو سانوں ملیا مُل

لوکی اوہناں نوں وی ویندے ہوراں لوکاں نال ای تھاں
جیہڑے تیرے پیار دے اندر جاندے گکھاں وانگوں رُل

کون کسی دا بیلی بندا، کون کسی نوں کردا یاد؟
جد وی اوکھا ویلا آوے اپنے وی نیں جاندے بُھل

پیار دے پھلاں وانگوں تولیں جے کر میرے اتھرو توں
تاں فیر تینوں پتہ چلسی ایہناں دا اے کتنا مُل!

ہُن تاں دُنیا دے گُلشن وچ ہر پاسے دُکھ کھلا اے
کلّے پل پل چیکاں مارن، رو رو ہاواں بھردے پُھل

اسی نسیم کسی دے دُکھ دا تد وی مرہم بندے آں
خورے پھر مُڑ شک کیوں کردے ساڈے اُتے لوکی گُل

کبیر انور جعفری

غزل

مُدت گُزری رُسیاں ہویاں آ ہُن سجناں بول
دُکھ اُلا ہے جیہڑے تیرے من دے وچ ہُن کھول

دُکھ دی رات دے قصے سُن کے کیوں ہسدا ایں ماہی!
اکھاں وچوں نیر وہا کے غم دے موتی رول

دسو سجنو! گھُپ ہنیرے کون اے ویکھ کے ہسدا
سوہندے ویہلے اکھاں دے وچ ہنجواں دا پڑچول

دھرتی اُتے ہر کوئی گاوندا پھردا اے ایہہ ٹھمری
"جیہڑا سنے بول تہاڈے رب نہ بخشے بھول"

وچھڑے یار دے بستر اُتے ہُن تاں ڈِگ ڈِگ پیندے
غنچے وانگوں ہسدے ساں جد چین سوندا سی کول

کیہڑی گل ہردے وچ جس ڈاڈھی رنجش پائی
چُپ کرکے ای بیٹھا ایں ہُن مُونہوں کجھ تاں بول

اپنے پریم پیاراں وچ اے انور جنگ دُلارے
پانی دے وچ نسری وانگوں میری گل دی گھول

مہدی علی

غزل

جیہناں نوں اُس دتے لارے
نہ جیون نہ مرن وچارے

چھاتی یار نوں پاون خاطر
سُولی اُتے لین ہُلارے

چھڈ مُلاں ایہہ مت نصیحت
گل اک دس محبت بارے

مُلاں ، واعظ ، حاجی ، قاضی
لالچ دے ہن چیلے سارے

مہدی توڑہ پڑھے تاں گل اے
بیلی بہار چُکا سگے بہارے

محمود اختر اسیر

غزل

رویا مالی وی سُن کے چمن اندر ہاڑا رنج دا بُلبُل زہیر کیتا
اوہدا حال سُن ماتمی سب بُوٹے پھُلاں داماناں نوں لیر لیر کیتا

سدا ڈُھیا رہواں ہنیریاں وچ صورت جاننے دی کوئی دسدی نہیں
جدوں دا مُکھ ماہتاب مُونہہ بھیر یا اے سایہ زُلف تیری گرہ گیر کیتا

زخمی جگر تے وسدیاں اکھاں دا گلہ اوس تے کراں تے کراں کیکن
کوچے اوس دے مینوں دھریک کھڑیا میرے نال جو کیتا تقدیر کیتا

جھولی پا اج شیخ نوں اک اک جام دے واسطے ترلے
تیریاں مست مستانیاں اکھیاں نے حال زاہد دا رشک فقیر کیتا

اپنا حال سنان دی نہیں فرصت ہر دم گیت اوہدے رہواں میں گاؤندا
ڈوبے دے سوگ دے بحر اندر میری مٹی نوں جیہنے اکسیر کیتا

عقل والیاں شعبدے بہت دتے ۔ رہیا جھلیاں جھل دیوانگی دا
اوس چشم توں لکھاں قربان خوشیاں تیرے غم جس توں جاری نیر کیتا

دساں کیہ اج شیخ دے نال مینوں پیا وڈیائیاں ساڑدا سی
مے خانیوں بچ کے نکلیا اسم جس ساقی وی یار ایسہ کیتا

راجہ رسالو

احمد راہی نال شام

دنیا کتے دی کتے اپڑ گئی اے۔ کل جتھے دریا وگدے سن اج اوتھے ہریاں بھریاں سبزیاں نظر آوندیاں نیں جتھے جھاڑیاں جھاڑ وچ شیراں تے چیتیاں دا بسیرا سی اج اوتھے محلاں تے ماڑیاں آباد نیں۔ خدا دی شان جیہڑے لوک اردو دی مخالفت وچ لہو پسینہ اک کردے سن اج اوہ صرف اردو نوں اسلامی زبان آکھدے نیں تے باقی ساریاں زباناں اوہناں نوں کافراں تے مشرکاں دیاں زباناں نظر آوندیاں نیں۔ ایسے چوچلے وچ پنجابی زبان دی ویل دی ودھن پھلن لگ پئی تے اوہ آنیاں بہانیاں اگلا اُٹھ کے کاویاں اُتے آ گئی۔ باراں وچ بھر کے گزرے موسمے عرض کرن والیاں دی تھاں نویں پود نے لئی تے اوہناں نظماں، غزلاں تے گیتاں وچ نویں نویں تجربے کیتے۔

ایس نویں پود دے موہری سانوں امرتا پریتم توں بعد پاکستان وچ احمد راہی ہوری نظر آوندے نیں۔ احمد راہی اک اوہ شخصیت اے جینوں نویں لکھن والیاں اپنایا تے اوہدے دسے ہوئے راہ اُتے ٹُر کے اج اسیں اپنی منزل نوں بہت نیڑے ویکھ رہے آں۔ ۱۰ اپریل ۱۹۶۳ء نوں گورنمنٹ کالج لاہور دی "پنجابی مجلس" نے احمد راہی ہوراں نال شام منا کے احمد راہی ہوراں نال اپنی عقیدت دا ثبوت دتا۔

ایہہ سُچجی سلونی جہی تقریب گورنمنٹ کالج دے ڈاکٹر محمد اجمل ہوراں دی صدارت وچ کالج دے ہال وچ ہوئی۔ سب توں پہلاں کالج دے پرنسپل جناب ڈاکٹر نذیر ہوراں تے پنجابی مجلس دے آگوآں احمد راہی ہوراں نال اک فوٹو کھچوائی ایہدے توں بعد چاہ نوں چار دتی گئی تے اخیر وچ احمد راہی ہوراں اُتے مضمون تے مقالے پڑھے گئے۔ سب توں پہلاں شفقت تنویر مرزا ہوراں راہی ہوراں اُتے اک بڑا سوہنا مضمون پڑھیا جیہدے وچ اوہناں راہی ہوراں دی شاعری نوں سلاہوندیاں ہویاں کیہا کہ احمد راہی ہوراں کولوں اسیں لمیاں نظماں دی اڈیک وچ آں۔ اوہناں آکھیا ساڈے ادب وچ لمیاں نظماں دی بہت تھوڑ اے تے راہی ہوراں نوں ایہہ فرض پورا کرنا چاہیدا اے۔

شفقت تنویر مرزا ہوراں مگروں محمد آصف خاں ہوراں احمد راہی ہوراں بارے اک مضمون پڑھیا۔ ایہہ مضمون اصل وچ اک سفرنامے دا اک حصہ سی جیہڑا ساحر ہوراں پاکستان بارے اپنے تاثر دیندیاں ہویاں لکھیا سی۔ ساحر ہوریں [illegible] وچ پاکستان گئے سن تے اوہناں دا ایہہ سفرنامہ گورمکھی رسم الخط وچ "پریت لڑی" پریت نگر وچ چھپیا سی جیہڑا محمد آصف خاں ہوراں پڑھ کے سنایا۔

محمد آصف خاں ہوراں توں بعد جناب اے حمید ہوراں احمد راہی دی زندگی بارے اک ات حال ستھرا مضمون پڑھیا اوہدے وچ اوہناں احمد راہی ہوراں دی ابتدائی زندگی توں لے کے اج تک دے حالات دسے۔ اے حمید ہوراں کسے زمانے وچ پنجابی زبان نوں صرف بول چال دی زبان سمجھدے سن پر اج اوہناں احمد راہی ہوراں اُتے مضمون پڑھ کے اپنی قلم دا رُخ اپنی مادری زبان ول وی موڑیا اے۔ ایہدے توں پتہ لگا اے کہ اے حمید ہوریں پنجابی زبان نوں صرف بول چال ای نہیں سگوں لکھن پڑھن دی زبان وی سمجھدے نیں۔ ویکھو کدوں اوہناں دا پہلا پنجابی ناول مارکیٹ وچ آوندا اے۔

ایہناں مضموناں توں بعد احمد راہی ہوراں کولوں اوہناں دیاں نظماں تے گیت سنے گئے۔ چنانچہ اوہناں اپنیاں ان گنت نظماں تے گیت سنا دتے۔ اخیر ہنیرے دی دیوی نے رنگ وچ بھنگ پا دتی تے ایہہ اک یادگار اکٹھ اپنے اخیر نوں پجدے سوہنے ماحول وچ اپڑیا۔

ایس اکٹھ وچ لکھاریاں تے پنجابی پیاریاں توں علاوہ ایم مسعود سی ایس پی، مختار مسعود سی ایس پی، ڈاکٹر حمید الدین وغیرہ نے حصہ لیا۔

(بقیہ مادھو لال حسینؒ دی برسی)

تے اوہ اردو تے انگریزی دا سہارا لیندا اے۔ جیہڑا اپنی مادری زبان نال پیار نہیں کردا اوہنوں اپنی ماں نال کوئی محبت نہیں۔ اخیر وچ اوہناں پنجابی بولن والے لوکاں نوں خبردار کیتا کہ جے تسی اپنی زبان نوں بھُل جاوو گے تے یاد رکھو مارے جاوو گے۔ ایہہ تہاڈی زبان اے ایہنوں ترقی دینا تہاڈا کم اے۔

ملک قادر بخش ہوراں مجلس شاہ حسینؒ نوں مبلغ ۱۰۰/- روپے دا عطیہ وی دتا۔

مانے منصب علی خاں ہوراں ملک صاحب دا شکریہ ادا کیتا تے اوہناں یقین دوایا کہ اسیں پنجابی زبان نوں اوہدا مقام دوان وچ اپنا پورا زور لا دیاں گے۔ اوہناں کیہا کہ انشاء اللہ آئندہ سال جشن شاہ حسین حضرت مادھو لال حسین دے مزار اُتے منایا جاوے گا۔ ایہدے توں علاوہ کلام شاہ حسین دے سستے تے خوبصورت ایڈیشن چھاپے جان گے تاں جے ہر کوئی اوہناں دا کلام پڑھ سکے۔ اوہناں ایہہ وی کیہا کہ اردو ساڈی قومی زبان اے تے پنجابی نال پیار کرن والیاں نوں اردو زبان دی ترقی وچ خوشی اے تے اردو تے پنجابی زبان دا ٹکراؤ کدی نہیں ہو سکدا۔

حافظ عطا اللہ ہوراں توں علاوہ ملک دی مشہور مغنیہ عنایت بائی ڈھیرو والی ہوراں وی شاہ حسین دا کلام پیش کیتا مجلس شاہ حسین ولوں مادھو لال حسینؒ دی زندگی بارے اک پمفلٹ مفت تقسیم کیتا گیا۔

کیہ تہانوں پتہ اے کہ "پنجابی ادب" حکومت وقت سکولاں کالجاں لئی منظور اے؟ ——

راجہ رسالو

مادھولال حسینؒ دی برسی

"تسی مارے جاؤ گے اوہ پنجابیو جے تُساں اپنی زبان نوں بُھلا دتا" ایہہ سن اوہ الفاظ جیہڑے مادھولال حسینؒ دے دی صدارتی تقریر وچ ملک قادر بخش وزیر زراعت خوراک ہوراں فرمائے۔

پچھلے سال پنجابی گروپ پاکستان رائٹرز گلڈ نے پنجابی زبان دے ایس صوفی شاعر دا دن منا کے لوکاں نوں حسین فقیر دا اک پنجابی زبان دے شاعر دی حیثیت نال ملایا سی۔ پر پنجابی گروپ دی ایہہ تقریب آخری تقریب ثابت ہوئی تے گلڈ دے اُ جنہاں اونہاں نال تُٹ دتا۔ ایس وار لوک فیر رائٹرز گلڈ ول ویکھ رہے سن پر اوس پاسے قبراں ورگی چُپ سی۔ آخیر ایہہ کم بزم شاہ حسینؒ نے کر وکھایا جیہدے صدر جناب رائے منصب علی خاں صاحب ایم پی۔اے شیخوپورہ تے جنرل سیکرٹری عبدالمجید آتر ہوراں نیں۔

۱۳ مارچ ۱۹۶۲ء نوں تلاوت قرآن مجید نال جناب ملک قادر بخش وزیر زراعت و خوراک مغربی پاکستان ہوراں دی صدارت وچ شروع ہویا۔ تلاوت قرآن مجید توں بعد ریڈیو آرٹسٹ حافظ عطا اللہ ہوراں شاہ حسین دی کافیاں قوالی دی شکل وچ پیش کیتیاں۔ ایہدے توں بعد خواجہ ناصر الدین چیئرمین یونین کمیٹی دسن پورہ ہوراں خطبہ استقبالیہ پیش کیتا۔ اونہاں دسیا پئی لوکی باہروں آیا ہویا گھٹیا قسم دا لٹریچر تے بڑے چا نال پڑھدے نیں پر بزرگاں تے صوفیاں دا کلام پڑھن وچ شرم محسوس کردے نیں۔ اونہاں دسیا پئی کل جتھے شاہ حسینؒ اک علم و فضل دی یونیورسٹی بن کے لوکاں وچ توحید دا درس دیندے ہوندے سن اج اوہ علاقہ دفعہ ۱۸ دی زد وچ نیں تے لاہور کارپوریشن اوتھوں دے لوکاں نوں ایس قابل وی نہیں سمجھدی پئی اوہناں لئی سکول کالج تے ہسپتال کھولے۔ اونہاں حکومت کولوں منگ کیتی پئی چار لکھ دی ایس آبادی وچ دی سکول کالج تے ہسپتال قائم کیتے جان۔ اخیر اونہاں مادھولال حسینؒ دے عقیدت منداں اگے اپیل کیتی پئی اوہ محنت کرن تاں جے جشن شاہ حسینؒ ہر سال پوری شان و شوکت نال مزار شاہ حسین اُتے منایا جاوے۔

ملک قادر بخش وزیر زراعت خوراک ہوراں اپنے خطبہ صدارت وچ کلام شاہ حسینؒ نوں سلاہیا تے اونہاں آکھیا پئی علاقائی لوکاں دی ترقی ساڈی قوم تے ملک دی ترقی اے۔ اونہاں دسیا پئی پنجابی زبان دی ترقی نال جیہناں لوکاں نوں اردو زبان دی ترقی وچ رکاوٹ نظر آوندی اے اوہ احمقاں دی جنت دے وسنیک نیں۔ تقریر کردیاں ہوراں اونہاں کیہا پئی جدوں اک سندھی دوجے سندھی نال گل بات کردا اے تے اوہ سندھی وچ بولدے نیں۔ جدوں اک پٹھان دوجے پٹھان نوں ملدا اے تے اوہ پشتو وچ گفتگو کردا اے۔ پر ایہہ کنا ظلم اے جدوں اک پنجابی دوجے پنجابی نال گل کردا اے

(باقی صفحہ ۶۰)

ڈاک

محمد حسین پرویز، شیخوپورہ: - اوہ پرچے دے "پنجابی ادب" وچ ایہدے سرناویں ہیٹھ لکھیا ہویا اک خط جناب عبدالمجید بھٹی ہوراں دا پڑھیا جیہڑا پنجابی املا دے پمفلٹ بارے سی۔ پہلوں تاں بھٹی ہوراں ایس کتابچے دی تعریف کیتی اے فیر لکھدے نیں "میریاں ایہناں چونہہ سطراں وچ کجھ لفظاں دی املا کتابچے دی املا توں وکھری اے۔ پر ایہہ فرق پسند دا جھوں نہیں۔ سٹھے دستے ورق تے خود ہویا۔ تے فیصلہ ہو جائے گا۔ ایہہ فرق ٹھیک اے۔ اوہ اصل دے جیہڑے کتابچے وچ دِتے نیں"

فیر ماسے ہوئے فقرے فیر پڑھ لو۔ شاید تساں دی سمجھے پنجابی املا کس دی مُڈھ پے جاوے تے تسیں وی اوہ پچھلے مار املا لکھ سکو۔ اگے بھٹی ہوراں کجھ لفظ لکھے نیں جیہڑے اوہناں دے خیال موجب پمفلٹ وچ غلط نیں۔ فرماوندے نیں کہ لفظ "ہونا" نوں "ہُندا" لکھنا چاہیدا اے۔ پر بھٹی صاحب کول ایہدا جواب کوئی نہیں۔ کہ انج کیوں چاہیدا اے۔ میاں محمد صاحب سیف الملوک وچ لکھدے نیں۔

جے صورت وچ ہوندا ناہیں ستر پچھے دلبر دا۔ کیہ طاقت سی گھائل کردا جگرا دانشوراں دا

تے فیر بھٹی صاحب ایہہ وی آکھدے نیں کہ لفظ "کیویں" "توں کیویں تے" "جیویں" نوں جنویں لکھو۔ ایہدی وجہ اوہ ایہہ دسدے نیں کہ جیویں (جیوندا رہیں دی دعا) نال بھلیکھا نہ پوے۔ پر ایہہ بھلیکھا بھٹی صاحب کتھے کتھے کڈھن گے۔ پنجابی وچ تاں ان گنت لفظ انج دے نیں کہ لفظ اک معنے کئی۔ مثال دے طور تے ہیں اک لفظ "وٹ" نوں ای لے لو کوٹھے دی چھت نوں وی آکھیا جاندا اے۔ تے رسے دے وٹاں نوں وی۔ تے پیٹ دی پیڑ نوں وی تے پکڑ نوں وی۔ ایتھے وی بھلیکھا پیدا کرے گا۔ جدکہ جیویں تے جنویں اک اسم تے دوجا فعل اے بھلیکھا پین دا سوال ای پیدا نہیں ہوندا۔ ہور ایسے طرح بھٹی ہوراں دا خیال اے کہ لفظ "اپنا" نوں "آپنا" لکھنا چاہیدا اے۔ فرماوندے نیں اپنا اردو وچ درست اے پر پنجابی وچ نہیں۔ کیوں [illegible] پیا کہ لکھو ایہہ پنجابی وچ آکھن نال رچیا گیا اے۔ بھٹی ہوراں دا ایہہ خیال اے کہ "آواز" نوں "اواز" لکھو۔ ایہہ کیوں کہ [illegible] ایہدی کوئی دلیل نہیں۔ ہیں آکھدیاں وچ "لکھوتے ماجھا کہندا" "واوتی" "لکھو تے ساجا کہندا" "واوا" لکھو کیہ گل جے اسیں آواز نوں لکھو دیئے تاں ساڈا کیہ [illegible] اے۔ پنجابی املا دے پمفلٹ وچ اک ایہہ وی اصول سی "پر اوہ لفظ جیہڑا عربی یا فارسی وچوں لیا جاوے اوہدی املا اوہی رکھی جاوے۔ جیویں کہ اوس زبان وچ لکھی اے۔" بھٹی صاحب نے ایہہ وی لکھیا اے کہ لفظاں "جیہناں" "تو" ورگے لکھاریاں نے [illegible] لکھیا اے۔ مہربانی کر کے بھٹی صاحب ساہنوں اوہناں پرانے لکھاریاں دے ناں وی دسن جیہناں کہ اوہناں کتھے لکھیا اے۔ اتے اوس گھٹ وچ کاتب دے نقطہ دی صفائی شامل نہیں۔

کئی تہانوں پتہ اے کہ ادارہ دو کتاباں منگوان والے توں محصول ڈاک نہیں لیندا۔

ادبی سرگرمیاں

پنجابی لٹریری سرکل کراچی: پنجابی لٹریری سرکل کراچی دی تنقیدی نشست پچھلے ۱۴ اپریل دی شام نوں "آستانۂ عالیہ" مانی پور وچ جناب رفیق خاور ہوراں دی زیر صدارت ہوئی۔

کوئی ساڈھے پنج وجے کارروائی دا آغاز شمس کاشمیری ہوراں دے ایس نغمے نال ہویا۔

سر زمین کاشمیر
خادم جس کے ہیں اسیر
لیکن ان کا ہے ضمیر
لا الٰہ الا اللہ۔ لا الٰہ الا اللہ

سیکرٹری جنرل نے پچھلی نشست بارے رپورٹ پڑھ کے سنائی۔

محمد ایوب ہوراں افسانہ "پچھے مڑتی" سنایا۔ افسانہ کرنل حیدر ہوراں بارے سی۔ جنہاں اپنی ساری عمر ملک تے قوم دی خدمت وچ گزار چھڈی سی تے اپنے دو پتراں نوں وی ملک تے قوم دی حفاظت وچ ای قربان کر چھڈیا۔ تے پچھاں دی انتہاء محبت وی اوہنوں ایس فرض توں نہیں روک سکی۔

افسانے نوں ساری دی ساری پریا نے پسند کیتا۔ خاص کر اوہدی سدھ پدھری زبان تے محاوریاں دے باموقع استعمال دی تعریف کیتی۔ افسانہ نگار نوں پلاٹ وچ معمولی جیہیاں تبدیلیاں کرن دا وی مشورہ دتا گیا۔

تنویر بخاری ہوراں دی غزل پیش کیتی گئی۔ مطلع نے اچھی خاصی گرما گرمی رہی۔

ڈکو ڈولے کھاندی پھردی۔ کوئی نہیں اک ٹکا
بوہے آن پروہنا بیٹھا، گھر نہیں دا ر پھکا

شعر دے کجھ لفظاں تے رفیق خاور، شہزاد عبدالصمد تے محمد ایوب ہوراں اعتراضات کیتے جد کہ ممتاز ہاشمی، ایلین تے نور کاشمیری ہوراں اوہناں ای لفظاں دے استعمال دی تعریف کیتی۔

اک ہور شعر گھٹ ودھ ساریاں ای بڑا پسند کیتا۔ تے اوہدے وچ پتہ، ڈکی، بادشاہ، بیگی تے گولے دے کانے دی تعریف کیتی گئی۔ شعر ایہہ سی۔

سجو بادشاہ، بیگیاں گولے رنگ ولے دے کھے
ڈکی نمانی دا کیہہ بنسی، ڈٹھیا جہدوں اوہ پتہ

زاہد رضوی ہوراں دی غزل دا مطلع سی۔

جہاں سبھ تنی ،سمن بری کی بات کریں
بہار حسن و ادائے دلبری کی بات کریں

غزل ساری دی ساری سراہی گئی۔ مطلعے تے بہت زیادہ داد دتی گئی۔ مقطع ایہہ سی:۔

فضا ملول ستارے اداس ہیں زاہد
اندھیری رات ہے آرزو شنی کی بات کریں

زاہد رضوی ہوراں توں پچھے نادر جاجوی ہوراں دی غزل آئی۔ اک شعر تے رفیق خاور ہوراں آکھیا کہ ویکھنا ایس گل نوں ایں کہ "ٹھکے پھلاں" دا محاورہ بولیا وی جاندا اے کہ نہیں۔ کیوں جو میرے سننے وچ نہیں آیا۔ ممتاز ہاشمی تے نور کاشمیری ہوراں آکھیا کہ ایہہ محاورہ بولیا جاندا اے تے فاضل شاعر نے صحیح ورتیا اے۔ شعر ایہہ سی:۔

ٹھٹے پھلاں تے پکھدا چار دی اے، گل چھیڑ کے تینوں کی گل دسن
ہوکے لاشاں تے بھردی ہوامی اے، گل چھیڑ کے تینوں کی گل دسن

اک ہور شعر دی واہ وا تعریف کیتی گئی:۔

ننگے ہو گئے نیں لیکھاں تے دین کردے چنے مرزئیاں زادیاں دے
اتھے گل دے وچ خدا دی دے، گل چھیڑ کے تینوں کی گل دسن

"ہاوکے" تے "میہاں" دی املا تے کجھ سجناں اعتراض کیتا تے شاعر نوں مشورہ دتا کہ ایہناں دی املا "ہوکے" تے "ملاں" کر لین۔

نادر جاجوی ہوراں توں پچھے محترمہ رشیدہ سلیم سیمیں ہوراں دی غزل دی واری سی۔ ایہہ غزل غالب دی غزل "تسکیں کو ہم نہ روئیں جو ذوقِ نظر ملے" دا منظوم تے بامحاورہ ترجمہ سی۔ غزل دے ہر ہر شعر تے سجناں خوب دل کھول کے تنقید کیتی۔ پہلے شعر تے نور کاشمیری ہوراں آکھیا۔ پئی "تسکیں" توں سیمیں ہوراں "تسلیاں" مفہوم اخذ کیتا اے۔ جیہڑا حقیقتاً غالب دا منشا نہیں سی۔ تسکین توں مراد "رج کے ویکھنا" سی پر جے سیمیں ہوراں "تسلیاں" ای ترجمہ کرنا سی تے ایس نالوں بہتر الفاظ ساڈے کول موجود سی۔ مثال دے طور تے:۔

ع روئیے کدی ناں اسیں تسلیاں نوں جے کر اپنے شوق دا ہان ملے
دی تھاں
ع روئیے کدی ناں جھوٹھیاں لاریاں نوں جے کر اپنے شوق دا ہان ملے

زیادہ بامحاورہ تے سلیس سی۔ پر ہو سکدا اے تسلی توں اوہناں تسلی نال ویکھنا مراد لیا ہووے۔ اک شعر نوں بہت سراہیا گیا:۔

ے سکدا وچ تسیں اپنی ساقیا وے اساڈی گل ای کوئی نہیں اساڈا کیہ اے
ایہہ پئے ای رنداں ہر راتیں ۔ ساتھوں جنت دی نال ایمان لے

کجھ سجناں ایہہ آکھیا کہ ایتھے لفظ "وے" "تے" نالہ ایہہ جیہڑا ساری غزل نال مناسبت نہیں رکھدا۔ ایتھے لفظ "اوئے" زیادہ موزوں سی۔

ے اسیں جنوں دکھا بیٹھے اکواری، کیہ کجھ کیتا اے مجنوں جہان اندر
ایہناں گھمیاں پیراں دی گجھ جھتوں، کوئی ویکھ لو مرے یری جان لے

تے رفیق خاور ہوراں آکھیا کہ غالب دے مصرعے۔

کہ تم کو بھی ہم دکھائیں کہ مجنوں نے کیا کیا

وچ ذم دا پہلو سی ۔ تے فاضل شاعر نے ترجمے وچ وی اوہنوں اپنایا اے ۔ جے کدی ترجمے وچ شاعر ایس ذم توں لبھنے آپ نوں بچا لیندی تے کیڈا چنگا سی ۔ مجموعی طور تے غزل نوں بہت پسند کیتا گیا تے ترجمے نوں اصل نال چنگا سمجھیاں ہویاں داد دتی گئی۔

ایہیں ہوراں توں پچھے ممتاز ہاشمی ہوراں اپنی نظم "کنیز جل" پڑھ کے سجناں دا خون گرمایا۔ نظم ساری دی ساری سوہنی سی:۔
چھیکڑ تبرک دے طور تے بابو عبدالغنی مقام مرحوم ہوراں دے "گل برگے" پڑھ کے سنائے گئے ۔ ایہہ "گل برگے" سرکل دے سیکرٹری جنرل نور کاشمیری ہوراں دی فرمائش تے علامہ غلام یعقوب انور ہوراں گوجرانوالہ توں گھلے سن ۔ اک "گل برگے" دا سواد تسیں وی لے لوو:۔

ے ناہیا توں دس ہیں کیہ کردا تو ہے آپ ای جان کے ٹھڈی رہی
کئی وار میخانیوں باہر آیا پر تقدیر ڈل ڈل پچھانہہ سٹدی رہی
مہندی ساقی دے ہتھاں دی لال ہو ہو [illegible] دے کلکٹ دی رہی
مقامیں بے ہوش تے بزم ساری میرہاں مستیاں دے موے لٹدی رہی

کوئی ست وجے ایہہ بزم برخاست ہوئی تے مستیاں دے مزے اجے تازہ ای سن۔

پنجابی لٹریری سرکل کراچی ۔ تنقیدی نشست ا:۔ پنجابی لٹریری سرکل کراچی دی ہفتے وار تنقیدی نشست ۱۲ اپریل ۶۲ء دی دوپہر نوں جناب ف۔م۔ سیوند ہوراں دی زیر صدارت ہوئی تلاوت کلام پاک نال کارروائی دا آغاز ہویا تلاوت ممتاز ہاشمی ہوراں کیتی سیکرٹری جنرل نے پچھلی نشست بارے رپورٹ پڑھ کے سنائی۔
ایس نشست وچ جیہڑے ونے گئے حضرات دیاں نظماں تے غزلاں پڑھیاں گیاں:۔
۱۔ ناصر جاجوی ۔ لائلپور ۲۔ تنویر بخاری ۔ گوجرانوالہ ۳۔ شمس کاشمیری ۔ راولپنڈی ۴۔ زاہد رضوی ۔ رسالپور

جاجوی ہوراں دی غزل بڑی پیاری سی ۔ غزل دا مطلع سی:۔

ے ہنجو اپنے بیکھاں تے بہہ گیا سی
کیہاں گھمیاں ستاں نوں سہہ گیا سی

اک شعر تے سجناں خوب دل کھول کے داد دتی ۔ شعر ایہہ سی:۔

ے چنگا ہویا جے منوں توں لاہ دتا
میں کجھ اپنے منوں دی لہہ گیا سی

تنویر بخاری ہوراں دی غزل دی واہ واہ ہو گئی ۔ سجناں ہر ہر شعر تے داد دتی ۔ خاص کر کے ایتھے آلے دو شعراں تے۔

ے وچھیاں ہوئیاں ہیں خوشبوآں بیلے بیلے اندر
نشکاں نال بھر چکیا ہویا دے گے جھناں سجن دا
سے ایہناں ہواواں انگتاں اوہدی دھوڑ برابیا
مہکاں نال نہاتا ہویا ہر اک ٹھاں سجن دا

کجھ سجناں "جھناں" تے "نشکاں" جیہے لفظاں دے استعمال تے اعتراضات کیتے تے آکھیا کہ ایہہ لفظ اسعد وچ تے کھپ جاندے نیں پر ساڈی زبان وچ آ کے کجھ چنگے نہیں جاپدے ۔ اسیں لفظ "جھناں" تے "نشکاں" ای استعمال کرنے آں۔
شمس کاشمیری ہوراں دی نظم "خاکساری" تے خوب گہما گہمی رہی تے چلیا چلیا "ناتمام قائم کیتا گیا۔
زاہد رضوی ہوراں دی غزل دے ایس شعر تے صاحب صدر، ممتاز ہاشمی، اصغر علی اظہر تے ظفر اللہ ظفر ہوراں خوب داد دتی۔

ے خزاں کے بعد بہاروں کا دور آئے گا
گلوں کے پیرہن مخملی کی بات کریں

اک ہور شعر دی واہ واہ ہو گیا ۔ شعر ایہہ سی:۔

ے دہرائیں آؤ فسانۂ قیس دوباق پھر
جنون عشق کی آوارگی کی بات کریں

اخیر وچ پرچیا دی فرمائش تے صاحب صدر نے اپنیاں نظماں "جگ لالہ" تے "ترنگ" "ستائیاں جیہڑیاں ڈھیر پسند کیتیاں گیاں۔ نظم "زندگی" دے کجھ شعر نمونے طور حاضر نیں ۔ ے آج وی موئیاں ہوئیاں آساں
ڈولی دے وچ زندہ لاشاں
اج وی کھیڑے لے جاندے نیں
موت دے بیڑے لے جاندے نیں

عطا ہاشمی ہوراں تبرک دے طور تے سائیں فیروز ہوراں دی کتاب "باڑے" وچوں اک نظم سنائی تے پڑھیا نوں خوش کیتا۔ چیکوڈ سرکل" دی تنظیم بارے سجناں وچ کافی لمبی چوڑی بحث چلدی رہی۔
ظفر اللہ ظفر ہوراں آئے سجناں نوں کھانا کھلایا تے چارپائی دی سیوا دی کیتی۔ تے ڈھائی وجے تیکر ایہہ محفل گرم رہی۔

تعزیتی اجلاس:۔ پنجابی لٹریری سرکل۔ کراچی دے اک تعزیتی اجلاس وچ ایہدی صدارت نور کاشمیری ہوراں کر رہے سن مشہور شاعر تے "بزم وفا" گوجرانوالہ دے بانی خان عبدالغنی وفا ہوراں دی موت تے اظہار تعزیت کیتا گیا۔ فاتحہ خوانی نال مرحوم دی روح نوں ایصال ثواب وی کیتا گیا۔
اک قرارداد وچ مرحوم دے پتر تے پنجابی تے اردو دے مشہور شاعر غلام یعقوب انور ہوراں نال اظہار ہمدردی کیتا گیا۔

(نور کاشمیری سیکرٹری جنرل)

فالاں تے سرخ سبز چھیتیاں نال جہاد کرن والی ایہہ کلرک پادشاہاں دی ۴۶۵ ویں قوم وی کسے توں گھٹ نہیں۔ اک کلرک پادشاہ دے قلم دی معمولی جیہی جنبش وڈیاں وڈیاں دی قسمت بنا تے وگاڑ سکدی اے۔ پر ایہدی اپنی قسمت دا حال کسے نوں معلوم نہیں۔ ایہنوں رات نوں خواب وچ وی "گاڈ از ابوو اینڈ دی پی۔ یو۔ سی۔ از بیلو"

"God is above and the Puc is below"

پر ایہدے باوجود محکمہ پولیس دے کلرکاں دی ٹولی ہر سال مقبرہ نورجہاں کے تے ساری رات دیوا تی جلاوندی اے تے "سرنے چراغ نے گلّ" والی گل نوں جھٹلاون دی کوشش کردی اے۔ ایہہ لوک ساری رات لوک گیت گاوندے تے بھنگڑا پاوندے رہندے نیں۔

ایس سال دی "وار" بندیاں دی اک ٹولی چودھری خورشید احمد صاحب بی۔ اے دی قیادت وچ مقبرہ نورجہاں تے گئی تے کجھ چر فالاں تے چھیتیاں دی زندگی توں آزاد رہی۔ محکمہ خوراک چودھری طفیل تے چودھری امتیاز دے سپردی۔ جی۔ ایم اختر اوتھے دی ترتیاں تے تنزلیاں دے چکراں وچ پھسیا رہیا۔ البتہ چودھری حیدر سرگودھا توں آ کے اپنی خاص مسکراہٹ نال لوکاں نوں خوش رہن دا ول دسدا رہیا۔ ذوالفقار اوتھے دی نورجہان وانگ کسے گجھے روگ دا شکار رہیا۔ الطاف تے ظہور تاش وچ مشغول رہے تے اخیر لطیفہ بازی دا دور چلیا تے شاہیں ایہہ پارٹی خوش خوش واپس آ گئی۔ تے دوجے دن پھیر اوہی فالاں دا ڈکن والا چکر تے کلرک پادشاہ۔

زندہ باد کلرک پادشاہ

کیہ تہانوں پتہ اے کہ "پنجابی ادب" دے ۵ خریدار بناون والے نوں اک ورھے لئی پرچہ مفت گھلیا جاندا اے؟